

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU**

DIPLOMSKI RAD

NASTANAK I RAZVOJ VRTNIH GRADOVA

Mentor:

dr.sc. Ognjen Čaldarović

Studentica:

Vanja Perlain

Zagreb, srpnja 2016.

SADRŽAJ

I. UVOD.....	1
II. CILJ RADA.....	4
III. TEORIJSKI KONCEPT RADA	7
1. E. HOWARD: „Garden Cities of To-morrow“	11
1.1. Biografija	11
1.2. Opis ideje vrtnog grada.....	15
2. POVIJESNI KONTEKST U TRI ETAPE.....	19
2.1. Prijelaz s 19. na 20. stoljeće.....	19
2.2. Razdoblje nakon Drugog svjetskog rata	23
2.3. Sedamdesete godine 20. stoljeća.....	27
3. PRIMJERI VRTNIH GRADOVA	28
3.1. Prvi vrtni gradovi	28
3.2. Primjeri vrtnih gradova iz druge i treće povijesne etape	31
4. VRTNI GRADOVI DANAS.....	32
4.1. Utjecaj na urbanu misao 21. stoljeća	36
4.2. Rad TCPA-e – The Town and Country Planning Association	38
IV. ZAKLJUČAK	40
V. LITERATURA.....	42
VI. PRILOZI	44
VII. SAŽETAK	53

I. UVOD

Zamisli o utopijskom društvu potječu iz Stare Grčke kada je Platon u svome spisu „Republika“ iznio smjernice za razvoj društva bez segregacije i materijalne nejednakosti. Između ostalog, Platon je stavio snažan naglasak na ulogu fizičke okoline u stvaranju utopijskog društva, a njegova vizija idealnog društva je počivala na ideji da gradovi-države moraju imati ograničen broj stanovnika i biti u mogućnosti služiti se prirodnim resursima u njihovom okruženju za održavanje zajednice (prema Mumfordu, 1970., str. 34.).

Iako su kroz mnoga stoljeća Platonove ideje bile izgubljene, slični pokušaji da se opiše i stvori utopija ponovno su započeti nakon što je Thomas More izdao knjigu „Utopija“ 1516. godine. Moreov rad, koji je opisivao izmišljeni otok na kojem se prakticira spolna ravnopravnost, religijska tolerancija i komunalno vlasništvo umjesto privatnog vlasništva, inspirirao je književnu utopiju naredna tri stoljeća (Kumar, 2000, str. 93.). Prema Kumaru (2000, str. 82.), književni utopizam koji je bio dominantan u tom periodu je pretežno opisivao nedostižna društva i stavljao naglasak na estetiku gradskog prostora.¹

Utjecaj književnog utopizma i dalje se očituje u radovima Ebenezera Howarda i Le Corbusiera unatoč tome što je takav tip književnosti nestao tijekom prve polovice 19. stoljeća. Valja istaći da je ključna razlika u tome da su Howard i Le Corbusier preuzeli određene ideje utopijskih autora, ali su se njihovi planovi dostizanja takve zajednice temeljili na konkretnim prijedlozima o prostornom uređenju koje bi djelomično podržalo nastanak takve zajednice.

Uzevši u obzir su pokušaji Ebenezera Howarda najuspješniji projekti planiranja kooperativne zajednice do danas, o čemu svjedoče današnje postojanje i aktivnost grupe *Town and Country Planning Association* (TCPA) koju je Howard utemeljio 1899. godine, pokušaji osnivanja zajednica prema utopijskim principima zajedništva i ravnopravnosti

¹ Thommaso Campanella u svome radu „Grad Sunca“ opisuje grad oslikanih zidina, oslikanih palača i veličanstvene arhitekture. Budući Campanella podjednako zastupa znanost i umjetnost u svome zamišljenome gradu, može se primjetiti snažan utjecaj renesanse u njegovim opisima.

započinju početkom 19. stoljeća. Robert Owen² bio je jedan od prvih reformatora s početka 19. stoljeća čiji je pokret krenuo u smjeru državnog socijalizma. Za provedbu svojih reformi, Owen je predlagao razvoj manjih zajednica na zemljištima pogodnim za razvoj industrije i poljoprivrede kako bi se omogućila samoodrživost zajednice i isključila društvena segregacija po staležima.³

Owenov projekt New Harmony iz 1825. godine, u državi Indiani (SAD) bio je neuspjeli pokušaj provedbe njegove zamisli. Ideja ravnopravne zajednice bila je tada daleko ispred svog vremena, ali je Owenov pothvat postao inspiracija budućim društvenim reformatorima. Krajem 19. stoljeća, postaje očito da brzina urbanizacije negativno utječe na okolinu i strukturu ljudskog društva. Tada se prvi put javlja potreba za reformama koje je Owen predlagao. Sa ciljem umanjivanja štetna utjecaja industrijalizacije, mnogi stručnjaci uveli su različite principe urbanog planiranja kako bi kreirali sredinu koja bi poticala komunalne aktivnosti i rješavala razne ekonomske, političke i socijalne probleme koji su povezani s jazom između urbanizacije i ruralnih područja.⁴

Ebenezer Howard bio je utemeljitelj jednog od tih pokreta. Godine 1898., Howard je izdao knjigu „*To-morrow: A Peaceful Path to Real Reform*“ u kojoj je izložio svoje ideje urbanog planiranja, a ta ista knjiga ponovno je tiskana 1902. godine pod naslovom „*Garden Cities of To-Morrow*“. Između ostalog, Howard je predlagao konstrukciju vrtnih gradova koji bi svojim prostornim uređenjima omogućili i urbanizaciju i osnivanje ekološki prihvatljive sredine. Vrtni grad bio bi ograničen brojem stanovnika i površinom koju zauzima, a kada bi taj broj razvojem bio dostignut, izgradio bi se novi vrtni grad. Također,

² Rođen u gradu Newtown u Walesu 1771. godine, Robert Owen jedan je od prvih socijalističkih reformatora. Iako su njegovi radovi služili kao inspiracija ranim socijalistima poput Karl Marxa, danas se Owenove ideje kategoriziraju kao utopijski socijalizam, što znači da vizije idealnih zajednica nisu uzimale u obzir društvene čimbenike prilikom razrade svojih ideja te ih nisu mogli uspješno integrirati u stvarnome vremenu i prostoru.

³ Detaljnija razrada Owenovih ideja može se pronaći u knjizi Choay, F. (1978.) *Urbanizam - utopija i stvarnost*.

⁴ Sam jaz urbanih i ruralnih područja samo je jedan od čimbenika odgovornih za navedene društvene probleme, ali je, također, jedan od bitnijih jer je rješavanje tog jaza potaknulo Howarda da razradi koncepte vrtnih gradova. Stoga, društvene paradigme imaju ulogu u stvaranju tih problema i nejednakosti pa će ovaj rad predstaviti načine na koji raspodjela moći, politički prioriteta i društvena segregacija mogu utjecati na nastanak tih problema i onemogućiti njihovo rješavanje.

Howard je uveo principe zoniranja u proces planiranja vrtних gradova što znači da su industrijska zona, stambena zona, javni prostori i zeleni pojas odvojene cjeline.

Osnovna ideja Howardovih planova bila je kombinacija urbanih i ruralnih sredina čime bi se isključile slabosti spomenutih tipova zajednica te bi se na taj način kombinirale njihove snage. Howardove ideje imale su značajan utjecaj na mnoge tadašnje sociologe i urbane planere, uključujući Unwina, Steina i Mumforda, koji su doprinijeli svojim radom tim teorijama i konceptima urbana planiranja predstavljenim u Howardovoj knjizi „*Garden Cities of To-morrow*“ kako bi se proširili na globalnu razinu.

U raznim etapama 20. stoljeća, ideje urbanog planiranja vrtnih gradova implementirane su postupno. Za razliku od Howardove pretpostavke da će vrtni gradovi biti univerzalno prihvaćeni, kontekst lokalne kulture i strukture društvenih sredina značajno je utjecao na interpretaciju i primjenu njegovih prijedloga. Principi planiranja i ravnopravnost uprave vrtnog grada nisu uspješno izvedeni sve do Drugog svjetskog rata.

Međutim, Howardov revolucionaran prijedlog doveo je do podjela i napetosti između dviju grupa stručnjaka. Oni koji su podupirali Howardove ideje željeli su ostvariti alternativan dizajn društva što ih je obilježilo kao utopiste. Protivnici Howardovih ideja nastojali su očuvati tradicionalne vrijednosti i konvencije postojećeg društva. Unatoč mnogim poteškoćama u ranim fazama razvoja vrtnih gradova, promjene u planiranju urbanizacije u vremenu 20. stoljeća stvorile su uvjete potrebne za prihvaćanje Howardovih ideja.

Prvi vrtni gradovi funkcionalni su i danas, iako naglasak današnjih inicijativa nije na stvaranju novih vrtnih gradova, već na unaprjeđenju postojećih urbanih i ruralnih sredina. Mnoge druge inicijative, kao što su novi urbanizam⁵ i novi gradovi⁶, oslanjale su se

⁵ Slobodni prijevod engleskog termina „New Urbanism.“ Iako je novi urbanizam kao pokret nastao tijekom '80.-ih godina, Kongres Novog Urbanizma (CNU) službeno je utemeljen 1993. godine. Njihova misija i vizija iznesene su u dokumentu *Charter of the New Urbanism*, a uključuju stvaranje prohodnih zajednica u kojima se stanovnici ne moraju uvijek oslanjati na automobile, planiranje policentričnih urbanih regija i ekonomsku ravnopravnost među jedinicama lokalnih samouprava. Cijeli dokument dostupan je na njihovim web stranicama. URL: <http://www.cnu.org/charter>

⁶ Slobodni prijevod engleskog termina “New Town.” Procesom donošenja dokumenta *New Town Act* 1946. godine, britanska vlada definirala je pojam novih gradova, a mnogi principi planiranja preuzeti su od pokreta vrtnih gradova. Pojedini autori (Mirkov, 2007.; Buder, 1990.) upotrebljavaju pojam novih gradova umjesto pojma vrtni gradovi, ali smatraju ih fazom razvoja vrtnih gradova zbog sličnih karakteristika. Čak je i Welwyn, vremenskim slijedom drugi vrtni grad u Velikoj Britaniji, bio određen kao novi grad 1948. godine

istovremeno na Howardove ideje. Iako se sama izvedba prostornog uređenja razlikovala, glavni principi ostali su isti. Urbano planiranje 21. stoljeća značajno se oslanja na Howardove ideje s ciljem rješavanja problemâ izolacije, prenapučenosti, ekoloških problemâ, nezaposlenosti i neravnopravne raspodjele dobara.

Potrebno je uzeti u obzir da se pojam utopija često poistovjećuje s nečim, u ovom slučaju idealnim gradovima i zajednicama, što je odvojeno od stvarnoga vremena i nije u skladu s dominantnim paradigmatima društva (Mirkov, 2007., str. 321.). Unatoč tome što Mirkov (2007., str. 321.) napominje da se Howardove ideje zbog mogućnosti izvedbe ne mogu smatrati utopijom, one ni danas u suvremenom svijetu nisu u potpunosti izvedive. Howardove i Platonove ideje idealne društvene sredine slične su po pitanju ograničavanja rasta i nastojanja da se uklone ekonomske neravnopravnosti⁷ što nije bilo izvedivo niti u njihovom vremenu niti u današnjem. Možebitne razloge ukidanja ekonomske neravnopravnosti pronalazimo u političkim čimbenicima i društvenim paradigmatima istovremeno ne isključujući odgovornost svakog pojedinca spram osobnih potreba i doprinosa zajednici (što se ne može garantirati ili u potpunosti nadzirati) čime će se ovaj rad baviti u povijesnom pregledu razvoja vrtних gradova.

II. CILJ RADA

Ovaj rad predstaviti će Howardove koncepte vrtних gradova u tri etape. U prvoj etapi, opisuje se i razlaže izvedba gradova Letchworth i Welwyn u Velikoj Britaniji. Iako su se oba grada pokazala neuspješnim projektima, raspravlja se o njihovom utjecaju na budućnost urbana planiranja. S obzirom na to da su oba grada danas veoma uspješno dostigla predviđene kvote stanovnika i ostvarila zadovoljavajuće rezultate u pogledu formiranja zajednice, rasprava u ovoj fazi nastoji obrazložiti zašto ideja kooperativne zajednice u Letchworthu (osnovan 1903. godine) i Welwynu (osnovan 1920. godine) nije bila izvediva.

jer su se njegove značajke prostorna planiranja i lokalne samouprave izjednačavale s definicijom novih gradova koju je bila propisala britanska vlada.

⁷ Do ovog se zaključka može doći usporedbom Mumfordovih opisa Platonovih ideja i Howardovih ideja prezentiranih u knjizi „*Garden Cities of To-morrow*.“

U drugoj etapi, usredotočenost rada je na takozvanim „novim gradovima“ nastalih po uzoru na Howardove ideje, a proširili su se nakon Drugog svjetskog rata zahvaljujući novim odredbama za urbani razvoj u Velikoj Britaniji koje su predstavili Forshaw i Abercrombie (1944.) u svome radu „*County of London Plan*.“ Unatoč drugačijem izrazu, novi gradovi bili su dosljedni viziji vrtnih gradova te su pomogli širenju Howardovih ideja.

Doduše, konzervativna britanska vlada oslanjala se na razvoj novih gradova isključivo zbog rješavanja nedostatka stambenih prostora uništenih tijekom Drugog svjetskog rata. Principi zoniranja i komunalnog sustava, samostalna gradska administracija i promidžba jednakih životnih standarda svih građana samo su neke od sličnosti socijalističkog urbanizma i novih gradova. Zbog podudaranja novih gradova sa socijalističkom strukturom društva, isti nisu bili po volji političkom programu konzervativne vlade.

Treća faza usmjerena je na '70.-e godinama 20. stoljeća jer se od 1970. godine razvoj novih gradova u Velikoj Britaniji znatno smanjio. Cijene zemljišta i najma u urbanim sredinama⁸ nisu se izjednačila sa cijenama zemljišta i najma u novim gradovima, a nemogućnost prostornog širenja i povećanja kapaciteta stanovništva u novim gradovima utjecala je na vladine odluke u Velikoj Britaniji o ukidanju programa razvoja novih gradova (Buder, 1990., str. 198.). Također, konzervativna vlada provela je privatizaciju novih gradova udaljavajući se još više od Howardove vizije kooperativne zajednice s autonomnom lokalnom samoupravom.

Unatoč financijskim poteškoćama, TCPA se restrukturirala i prilagodila zahtjevima vremena čime postaje najstarija neprofitna udruga u Velikoj Britaniji s više od 100 godina postojanja. Nakon što je proširila svoj spektar djelovanja na rješavanje raznih ekoloških i društvenih problema, TCPA je i danas aktivna u donošenju prijedloga i provođenju aktivnosti za promoviranje, optimizaciju i implementiranje Howardovih ideja.

Howardov originalni koncept vrtnih gradova iz 1898. godine zasnivao se na raznim konceptima utopijskog društva, kao što su rješavanje društvene segregacije i neravnopravne

⁸ Howard je mislio da će se cijene najma i zemljišta automatski izjednačiti kada se razviju gradovi na jeftinom ruralnom zemljištu i u trenutku selidbe stanovništva iz urbanih sredina. Dakle, prenapučeni gradovi poput Londona, Manchestera, Liverpola i South Hampshirea postali bi protočniji i financijski povoljniji kada bi se razvilo više vrtnih gradova. S obzirom na to da se cijene najmova i zemljišta u tim urbanim sredinama nisu snizile, Howardova se pretpostavka pokazala netočnom.

raspodjele ekonomskih dobara, ali se taj pristup nije pokazao učinkovitim u društvu u kojem je raspodjela moći bila utemeljena upravo na nejednakostima društvenih staleža. Zbog promjena društvenih paradigmi koje su se dogodile u 20. stoljeću, ovaj rad će pratiti razvoj Howardovih ideja iznesenih u „*Garden Cities of To-morrow*,” njihovu primjenu i utjecaje koji su doprinijeli usavršavanju i širenju autorovih ideja.⁹ Razumijevanje tih povijesnih utjecaja na razvoj vrtних gradova bitno je za objašnjenje uloge društvene paradigme u popularnosti vrtnih gradova i prihvaćanja Howardovih ideja u urbanom planiranju.

Howardove ideje bit će prikazane u tri etape razvoja jer je tako moguće uvidjeti ključne pogreške u originalnom dizajnu i vanjske čimbenike¹⁰ koji su utjecali na razvoj modernih konceptâ urbana planiranja. Za pretpostaviti je da su razne izmjene Howardovih ideja nakon Drugog svjetskog rata pozitivno utjecale na prihvaćanje vrtnih gradova,¹¹ ali je potrebno uzeti u obzir i postmodernistički značaj u percepciji arhitekture i urbanog planiranja koji su znatno doprinijeli promjeni društvenih paradigmi i omogućili širenje ideja vrtnih gradova. Rasprava o razvoju vrtnih gradova u 20. stoljeću pokazat će kako su segmenti ideja vrtnih gradova primijenjeni u urbani razvoj i kako je njihova primjena u trodiobnoj etapi 20.-og stoljeća imala značajan utjecaj na društvenu strukturu.

Cilj ovog rada stjecanje je uvida u potencijalnu ulogu vrtnih gradova u urbanizmu 21. stoljeća jer dokazi predstavljeni u prezentaciji triju etapa razvoja vrtnih gradova upućuju na to da su glavne pogreške Howardovih projekatâ bile zanemarivanje dominantnih koncepata u društvu i netočne financijske projekcije. Naprimjer, društvena segregacija značajno je umanjila kvalitetu zajednice unutar Letchwortha tijekom prvih godina njegova razvoja. Stoga, moguće je pretpostaviti da je Howard netočno očekivao ubrzano isključenje postojećih paradigmi u korist stvaranja kooperativne zajednice. Iako je Howard pretpostavljao da je ulaganje u gradove financijski isplativo, to nije bilo točno jer

⁹ Naprimjer, jedan od bitnijih promotora principa vrtnih gradova bio je sir Raymond Unwin koji je zbog svojeg savjetničkog položaja u društvu za regionalno planiranje Londona bio u poziciji proširiti Howardove ideje na nacionalnoj razini.

¹⁰ Primjeri vanjskih čimbenika uključuju političke utjecaje, podršku javnosti, dostupnost financijskih sredstava i dominantne pravce u arhitekturi urbanog planiranja.

¹¹ Ostavljene mogućnosti širenja i drugačijeg razmještaja javnih prostora neki su od značajnijih promjena koje su naprijedile funkcionalnost i prihvaćanje vrtnih gradova.

nije bilo garancije da će produktivnost tvrtki biti znatno viša nego u Londonu, a i minimalna ugovorena svota za Letchworth isplaćena je tek 1945. godine (Steuer, 2000., str. 380.).

S obzirom na dominantne paradigme društva početkom 20. stoljeća, nije bilo moguće postići laganu i brzu tranziciju stanovništva iz urbanih sredina u vrtne gradove. Howard (1898.) ponudio je ekonomsku i političku strukturu koju je smatrao superiornom postojećoj čemu idu u prilog njegovi argumenti o ukidanju mogućnosti monopola na tržištu vrtne gradova i uspostavljanju ravnopravne raspodjele dobara unutar zajednice. Unatoč Howardovoj zasmisli da će takvom strukturom privući ljude kojima je u interesu dobrobit i produktivnost zajednice, Letchworth i Welwyn postigli su očekivane rezultate tek nakon Drugog svjetskog rata.

Zbog raznih promjena unutar društva, kao što su viša razina ekološke osviještenosti i rastuća potreba za samoodrživim razvojem, vodeće osobe urbanog planiranja kao naprimjer David Lock¹² i Kate Henderson¹³ smatraju da će vrtne gradovi ostvariti vladine ciljeve samoodrživog razvoja, riješiti probleme prenapučenosti urbanih sredina i smanjiti ekonomsku i političku granicu među pojedincima i grupama. Stvaranje takve zajednice bio je Howardov cilj počevši od utemeljenja organizacije TCPA, koja je 1899. godine osnovana pod imenom *Garden Cities Association*, i prikupljanja financijskih sredstava za izgradnju prvog vrtne grada Letchwortha 1902. godine.

III. TEORIJSKI KONCEPT RADA

Wellman (1979., str. 1204. – 1208.) predstavio je tri dominantne teorije urbane sociologije koje objašnjavaju načine na koji urbana sredina utječe na razvoj društva, a dvije od nju poslužit će u ovom radu za objašnjavanje problema vrtne gradova i proces

¹² David Lock predsjednik je tvrtki *David Lock Associates Limited* i *DLA Architects Practice Limited* koje su usmjerene na prostorno i urbano planiranje. Između 1994. i 1997. godine, Lock je bio savjetnik u Uredu za očuvanje okoliša u Velikoj Britaniji.

¹³ Kate Henderson izvršna je direktorica u TCPA-i. Njena je odgovornost planiranje i vođenje kampanja TCPA-e. Također, kao članica *Energy Institute London* i *Home Counties Committee* zagovara politike planiranja koje doprinose razvoju društvene pravde u Velikoj Britaniji.

nastajanja zajednica unutar istih. Teorija izgubljene zajednice¹⁴ bila je dominantna na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. U središtu ideje način je na koji urbanizacija negativno utječe na međuljudske odnose jer stvara jaz između pojedinca i lokalne zajednice (Wellman, 1979., str. 1204.). Jednako tako i Howard (1898.) je smatrao da je pojedinac izoliran u velikim sredinama što je utjecalo na razvoj ideja vrtnih gradovâ kao manjih zajednica koje nastoje smanjiti udaljenost između bitnih lokacijâ te promovirati komunalno vlasništvo i lokalnu samoupravu.

Druga je teorija ona o oslobođenoj zajednici.¹⁵ Uzevši u obzir pretpostavku da su visoka pokretljivost stanovništva i podjela grupa prema poslovnim i osobnim kontaktima ključni čimbenici za slabe društvene doticaje u urbanim sredinama, teorija oslobođene zajednice na prvi pogled kontradiktorna je idealima vrtnih gradovâ. Međutim, takva teorija ne isključuje da je zbog dostupnosti javnog prijevoza i prostorne disperzije kontakata, manja mogućnost izolacije pojedinca unutar gomile i veća mogućnost ostvarenja kvalitetnih odnosa koji više nisu nužno uvjetovani neposrednom okolinom kao što su bili u sredinama u kojima prostorno uređenje nije omogućavalo pokretnost građanima (Wellman, 1979., str. 1206.). Howard je nastojao omogućiti visoku razinu pokretljivosti stanovništva unutar vrtnih gradovâ upravo zbog veće mogućnosti povezivanja sa zajednicom.

Ne isključujući Howardova izravna rješenja mnogih problema uočenih u urbaniziranom i industrijaliziranom društvu, potrebno je također razmotriti kako su društvene paradigme utjecale na razvoj i prihvaćanje vrtnih gradova. Dvije dominantne paradigme koje su značajno utjecale na sporije prihvaćanje vrtnih gradova jesu funkcionalizam i modernizam, dok je nastanak i razvoj postmodernizma, koji je i danas dominantan pokret, značajno utjecao na širenje Howardovih ideja o urbanom planiranju.

Funkcionalizam je promatrao društvo u cjelini kao grupu entiteta od kojih svaki ima određenu funkciju unutar društva, a društvo može učinkovito funkcionirati isključivo ako svaki entitet izvršava svoje uloge unutar njega. Budući da funkcionalizam stavlja naglasak na raspodjelu moći unutar društva, potrebno je analizirati tu perspektivu u drugoj etapi

¹⁴ Slobodan prijevod engleskog termina „*Community Lost*.“

¹⁵ Slobodan prijevod engleskog termina „*Community Liberated*.“

razvoja vrtних gradova kada se snažno očituju politički utjecaji u razvoju novih vrtних gradova.

U arhitekturi i planiranju, funkcionalisti su zagovarali isključenje svih estetskih dodataka zgradama jer njihova estetika proizlazi automatski iz njihove funkcionalnosti. Prvi arhitekt koji je uveo princip da oblik isključivo proizlazi iz funkcije građevine bio je Louis Sullivan. Time su isključeni svi ornamenti koji nisu imali nikakvu bitnu ulogu u izgledu zgrade što je izazvalo javnu pobunu mnogih sociologa i urbanih planera početkom 20. stoljeća.

Sullivanov stav prema arhitekturi snažno je utjecao na modernističke arhitekte, uključujući Le Corbusiera i Ludwiga Miesa van der Rohea, koji su tijekom modernizma nastavili provoditi i radikalizirati *ad hoc* pristup planiranju gradova. Iako su Charles Jencks, Nathan Silver i Victor Papanek primjeri postmodernista koji promoviraju ubrzaniji pristup, većina postmodernista slijedi učenja Roberta Venturia koji je smatrao da se arhitektura ne smije zasnivati na postojećim kalupima, već da ju treba cijeniti kao metodu komunikacije lokalne kulture i običaja te da je nužno poticati raznolikost dizajna (Venturi i Brown, 2004., str. 24.). Unatoč neumoljivom provođenju i zastupanju principâ koji se protežu kroz funkcionalizam i modernizam u arhitekturi, teorijski koncepti o naseljima kao ekosustavima javljaju se u funkcionalizmu tek '80-ih godina 20. stoljeća te uključuju prostornu i društvenu ekologiju i dizajn ekosustava (Hall, 1991., str. 15.).

Ovaj rad bavit će se verifikacijom dviju hipoteza. Prva hipoteza je da su Howardove ideje odbijene početkom 20. stoljeća jer društvo nije bilo kadro prihvatiti nagli prijelaz iz konzervativne strukture društva u prihvaćanje utopijskih zamisli kooperativnog i potpuno ravnopravnog društva koje je Howard zagovarao. Mnoge Howardove ideje u ono vrijeme nisu bile odvisoke društvene važnosti, pa su teže privlačile tvrtke i stanovništvo u vrtne gradove.

Iako je loša razrada financiranja Letchwortha i Welwyna djelomično odgovorna za neuspjeh prvih projekatâ, samo financiranje nije značajan čimbenik. Čak i s ostvarenim projektima, potreba za vrtnim gradovima još uvijek nije bila na dovoljno visokoj razini da privuče stanovnike te omogući razvoj infrastrukture¹⁶ i troškove održavanja grada.¹⁷

¹⁶ Howard je predviđao da vrtni grad može ostvariti godišnju dobit od 50,000 £ što bi omogućilo razvoj cestâ, parkovâ, gradske vjećnice, javnih ustanovâ, željezničke pruge, škole i kanalizacije. Iako je Howard napravio

Druga hipoteza je da će uspješna izvedba vrtnih gradova u 21. stoljeću biti moguća zbog ustaljenije prihvaćenosti postmodernističkog pristupa urbanom planiranju. Postmodernizam u urbanom planiranju odbio je postavke urbanizacije iz razdoblja modernizma koji je utemeljen na zastupanju masovne proizvodnje i generičkom kreiranju gradova. Premda je modernizam nastojao riješiti probleme prenapučenosti, niske kvalitete života, preopterećenje infrastrukture gradovâ i slične poteškoće, postalo je očito da isključivo jedan univerzalni pristup urbanom planiranju ne rješava sve probleme, pa postmodernistički pristup uzima u obzir topografske i kulturološke faktore prilikom planiranja novih sredina i u većini slučajeva odbacuje *adhokizam* kao nagliji pristup (Irving, 1993., str. 474.).

U postmodernizmu, razumijevanje lokalnih problema i prilagodba urbanih planova tim problemima ključni su koraci u stvaranju pozitivnije urbane sredine. Promjenljivost postmodernizma u planiranju potreban je čimbenik za učinkovitiju izvedbu vrtnih gradovâ jer izvedbe koje je Howard osobno razvio svakako zahtijevaju suvremeniji pregled i prilagodbu današnjim uvjetima. Naprimjer, Howard je postavio određena prostorna ograničenja u svojim originalnim nacrtima, koji su prikazani u Slikama 1. i 2. u Prilozima, ali pod pretpostavkom da zoniranje unutar grada i zeleni pojas koji onemogućava daljnje širenje grada moraju biti strogo regulirani.

Primjenom takvog pristupa, vrtni gradovi kritizirani su zbog nedostatka raznolikosti arhitekture i prostorne raspodjele (Buder, 1990., str. 188.), a tek su novi gradovi u Velikoj Britaniji uklonili ograničenja u zoniranju i širenju grada (Buder, 1990., str. 194.). Uvođenjem postmodernističkog pristupa u proces izgradnje novih gradova (nakon 1964.godine), planeri i arhitekti omogućili su bolju prilagodbu grada topografiji i

izračun, prikupljena sredstva za osnivanje Letchwortha nisu se pokazala dostatnima za izgradnju svega što je gradu bilo potrebno da bude funkcionalan.

¹⁷ Troškovi obrazovanja, plaće članovâ uprave i javnih djelatnikâ, održavanje javnih površinâ i održavanje prometnicâ neki su od stalnih troškova u vrtnome gradu. Unatoč detaljnoj obradi početnih troškovâ, Howard se nije dovoljno posvetio uračunavanju rashoda u proračun, što je uzrokovalo visoko zaduženje i spore otplate ulagača.

potrebama zajednice što istovremeno uzima u obzir i kvalitete vrtnih gradovâ te prilagođavanje gradova kulturološkim sadržajima lokalne zajednice.¹⁸

1. E. HOWARD: „Garden Cities of To-morrow“

1.1. Biografija

Sir Ebenezer Howard, rođen 29. siječnja 1850., poznat je kao autor knjige „*To-morrow! A Peaceful Path to Real Reform*“ koja je nakon revizije bila izdana pod naslovom „*Garden Cities of To-morrow.*“ Nakon izdavanja knjige 1898., Howard je prikupio dovoljnu podršku za ostavrenje svojih ideja o utopijskim gradovima budućnosti te je osnovao pokret naziva „*Garden Cities Movement.*“ Godine 1899., Howard osniva *Garden City Association* (GCA), organizaciju koja je danas poznata pod nazivom *Town and Country Planning Association* (TCPA). TCPA je i u današnje vrijeme aktivna organizacija, dapače, najstarija postojeća organizacija u Ujedinjenom Kraljevstvu.

Međutim, usprkos sjajnim postignućima, Howardov život prije iznošenja svojih ideja bio je nelagodan i neuspješan. Nakon emigracije u SAD, Howard se prvo neuspješno bavio poljoprivredom, a potom je uspio zbrinuti obitelj baveći se stenografijom u Chicagu (Illinois). Svoju karijeru nastavio je po povratku u London 1876. kao stenograf u parlamentu. Zajedno s Williamom Treadwellom, Howard je 1879. godine osnovao tvrtku koja je bila registrirana za usluge stenografije.

Nezadovoljan svojim zanimanjem i novčanom nesigurnošću, Howard se odlučio posvetiti nečemu čime bi dao svoj doprinos društvenom blagostanju. U to vrijeme ideja vrtnih gradova još uvijek nije bila začeta, ali je upravo Howard počeo obraćati pozornost na rastuće nezadovoljstvo života u Londonu i društvenu nejednakost. Uz posao i praćenje

¹⁸ Naglasak na blizinu ključnih odredišta i poticanje razvoja lokalnih zajednica i samouprave ostali su glavni koncepti. Međutim, pristup zoniranju bio je sličniji planiranju policentričnih regija. Dok su Howardovi prvi gradovi bili zamišljeni s jednim centrom, novi gradovi uviđaju da je raspršeniji raspored javnih površina pogodniji za stvaranje kooperativne zajednice kakvu je Howard zamišljao. Promjene u pristupu arhitekturi i urbanog planiranja na prijelazu iz modernizma u postmodernizam unaprijedile su estetiku novih gradova, a time i omogućile primjenu lokalne kulturne baštine u stilovima gradnje.

društvenih kritičara, Howard se bavio i mehaničkim izumima koji su trebali poboljšati pisaću mašinu.

Treadwell se protivio tim aktivnostima i smatrao je da Howard treba više vremena posvetiti tvrtki. Nedostatak sloge i zajedništva među poslovnim partnerima doveo je do njihova odvajanja 1882. godine. Howard je patentirao svoju verziju pisaće mašine i vratio se u SAD 1884. godine da bi osigurao vlastitu financijsku budućnost. Iako je prodaja patenta bila neuspješna, Howard je imao priliku nazočiti novim vrstama urbana planiranja u okolini grada Chicaga.

Neposredno na rubnim čikaškim dijelovima 1880. godine izgrađena su naselja Riverside i Pullman. Riverside je bio predgrađe sa svrhom obitavališta, a Pullman je bio industrijski grad. Pullman je privukao veliku medijsku pozornost u ono vrijeme jer je bio prva zajednica koja je kombinirala strategije urbana planiranja s modelima koji su poticali društvenu učinkovitost i suradnju lokalna stanovništva.

Začetnik tog industrijskog grada, George M. Pullman, smatrao je da se superiornije društvo može stvoriti primjenom poslovnih strategija. Nakon Howardove smrti, bilješke medijske pozornosti nađene su u njegovim spisima, pa se smatralo da je Pullman bio njegov prvi sugovornik o ideji da se na društvene probleme može utjecati okolinom (Buder, 1990., str. 28.). Međutim, primjena poslovnih strategija podrazumijevala je isključivanje radnika iz donošenja odluka povezanih s gradom, a sva gledišta funkcioniranja u gradu bila su podređena Pullmanu. Primjerice, zabrana slobodnog tiska i javni govor neke su od su od točki njegova nadgledanja. Građani su izrazili svoje nezadovoljstvo nedostatkom slobode u gradu, a potom su i organizirali štrajk koji je umanjio Pullmanovu slavu.¹⁹

Istovremeno, Riverside je pratio drugačiji model razvoja od Pullmana. Ciljana populacija bili su pripadnici srednjeg staleža koji su se željeli odmaknuti od metropole. Budući da su radnici htjeli zadržati svoje poslove u metropoli, grad je bio smješten blizu željezničke pruge što je olakšalo prijevoz do radnih mjesta. Frederick Law Olmsted isplanirao je spomenuti grad 1868. godine. Zbog financijski pristupačne povezanosti sa Chicagom, ljepote okoline i domova koji su nudili stanovnicima privatnost, Riverside je

¹⁹ Pullman nije bio ni reformator ni urbani planer. Kao industrijalist, Pullman je izgradio grad s namjerom da ostavri zaradu, u čemu je i uspio, ali je grad prema odredbi Vrhovnog suda države Illinois (SAD) morao prodati i taj grad pa je posljedično pripao Chicagu (Pearson, 2009.).

postao uzor svim budućim predgrađima. Slična su predgrađa postojala u Londonu, ali su uglavnom bila dostupna samo pripadnicima viših staleža.

Nije poznato je li Howard bio upoznat s idejom Riversidea, ali su principi provedeni u planiranju takvog predgrađa postojali u njegovim idejama. Neke od najranijih Howardovih ideja stvaranja vrtних gradovâ uključivale su: implementaciju željezničke pruge, popust na željezničke karte stanovnicima, interakciju među ljudima različitih staleža, visoku razinu privatnosti i sigurnosti u domovima (Buder, 1990., str. 28.) itd.

Howard nije bio visokoobrazovan, ali je njegov osobni interes za društvene pokrete imao bitnu ulogu u ostvarenju ideja o vrtnim gradovima. Značajan utjecaj u razvoju pokreta vrtnih gradovâ imali su radikali, a najznačajniji su bili Albert Owen i Bruce Wallace. Owen je jedan od prvih pokretača inicijativâ koje su nastojale stvoriti utopiju. Međutim, njegove ideje bile su daleko nerealnije od Howardovih. Osim što su njegovi gradovi trebali osnovati snažnu industriju i agrikulturu te omogućiti svim građanima besplatnu socijalnu pomoć, Owen je planirao i ukidanje poreza.

Sa zamišljenim mehanizmima proizvodnje i distribucije dobara, Owenov plan za grad Topolobampo²⁰ bio je prvi moderan nacrt za grad-državu. Broj stanovnika bio je ograničen na 500,000 ljudi, a infrastruktura bi omogućila samoodrživost zajednice. Iz zemljopisne perspektive, takav se opis savršeno poklapao s Platonovim idejama utopije, ali sama izvedba nije.

Bruce Wallace bio je jedan od Owenovih suradnika u projektu. Wallace se odlučio pridružiti zajednici krajem 1890. godine unatoč tome što je Topolobampo tada bio pred raspadom. Inspiriran kooperativnim odnosom među stanovnicima, Wallace se zaputio natrag u London u nadi da će promovirati Owenov model zajednice i sakupiti veću podršku za razvoj njegove ideje. Unatoč zalaganju za podršku projektu, Topolobampo je 1892. godine počeo propadati. Ironično je da je Owen započeo projekt kao zagovaratelj osobne slobode jer je kasnije prozvan za svoje strogo, diktatorsko vodstvo. Njegova tiranija u zajednici Topolobampo bila je jedan od razloga njene propasti.

²⁰ Smješten u Kalifornijskom zaljevu na sjeverozapadnoj strani Meksika, Topolobampo je bio radikalna utopistička kolonija od osnivanja 1884. godine do 1894. godine kada se raspao zbog neorganiziranosti zajednice i nedostatka novčanih sredstava za pokrivanje osnovnih potreba među kojima su sustavi za razvoj poljoprivrede.

Valja napomenuti da je bez obzira na sve Owenov pokret bio inspiracija Wallaceu koji je odlučio sličnu ideju pokrenuti u Engleskoj. Prihvatajući njegove aktivnosti, Howard je dobio priliku prvi put predstaviti svoje ideje vrtnih gradova 11. veljače 1893. godine. Tada su njegove ideje tek bile u začetku pa nisu ostavile snažan dojam, ali Howard je to iskustvo smatrao prekretnicom koja je osnažila vjeru u njegov projekt (prema Buder, 1990., str. 57.).

Prilikom predstavljanja svojih ideja američkim i britanskim komunitaristima u Farringdon Hallu²¹ za središnju temu govora izdvaja privatnih posjeda i uvođenje zajedničkog vlasništva zemlje. U to je vrijeme njegova ideja bila u eksperimentalnoj fazi te je trebala potvrditi da grad treba izravno raspolagati sa svotama najma kako bi se riješili problemi društvene segregacije i ekonomske nejednakosti. Glavna kritika njegove ideje bio je nedovoljan korak prema socijalizmu. Svršishodno je za spomenuti da je pozitivno reagirala grupa *Nationalisation of Labour Society* (NLS)²² koja se oglasila u Howardovu korist. Međutim, bitno je napomenuti da je Howard sudjelovao u osnivanju te grupe zbog pretpostavke da će podržati njegove ideje i projekte (Gillette, 2011., str. 25.).

NLS je smatrao da je Howardov prijedlog prvi korak prema provedbi sveukupnih ideja za poboljšanje stanja u društvu te su odlučili pokrenuti prikupljanje sredstava za njegov projekt. U travnju 1893. godine, NLS je našao prikladno zemljište kraj Hockleya u Essexu, ali je ubrzo postalo očito da neće ostvariti financijske ciljeve. Organizacija je planirala prikupiti 20,000 £ za projekt, ali nisu uspjeli prikupiti niti 500 £ za polog na zemljište.

Do poznate 1898. godine, Howard nije polagao velike nade u ostvarenje zamišljenih projekata, ali je to vrijeme iskoristio kako bi razradio i predstavio vlastitu viziju vrtnih gradova. Promatrajući život i u gradovima i na selima, Howard je zaključio da nijedna postojeća okolina ne pruža u potpunosti zadovoljstvo stanovništvu. Naprimjer, život na selu omogućavao je ljudima uživanje u ljepotama prirode, ali, između ostalog, nije im pružao zaposlenje, povoljne uvjete za rad i mogućnost osobnog razvoja. Gradovi su nudili mnogo

²¹ Farringdon Hall odnosi se na Memorial Hall u londonskoj ulici Farringdon Street. Kongresna dvorana te zgrade može primiti do 1,500 ljudi.

²² NLS je osnovan u Engleskoj 1890. godine po uzoru na socijalističke grupe iz SAD-a nastale po uzoru na Bellamyjev roman „*Looking Backward*.“

mogućnosti, ali je nužno za istaći da su nedostatak estetike, visok trošak života i osobna izolacija u gomili doprinosili visokom nezadovoljstvu i društvenim problemima.

Krajem 19. stoljeća, većina sociologa bavila se motrenjem i kritiziranjem postojeće društvene strukture. Međutim, dok su oni nudili teorijske okosnice i svoja apstraktna rješenja bez konkretnih dokaza, Howard je odbacio sve njihove ideje i odlučio ponuditi fizički izvedivo rješenje koje se zasnivalo na ostvarenju i provedbi boljih životnih uvjeta samom izvedbom vrtnih gradovâ (Steuer, 2000., str. 378.). Cilj vrtnih gradovâ bio je kombinacija pozitivnih gledišta života u selima i gradovima čime bi se ciljano i kontrolirano promijenila društvena struktura.

U vremenu završetka Howardove knjige, svaki izdavač kojem je pristupio odbio ju je. Tek na proljeće 1898. godine, George Dyckman uručuje Howardu određenu donaciju za pokrivanje troškovâ tiskanja knjige u suradnji s izdavačkom kućom Swann&Sonnenschein. Iako je Howard zarađivao od komisijske prodaje, ni autor ni izdavač nisu zaštitili djelo autorskim pravima. Od izdavanja knjige do smrti, Howard se nastavio baviti projektima Letchwortha i Welwyna. Usprkos teškoćama u izvedbi i nedostatku interesa javnosti, ti vrtni gradovi postoje i danas.

1.2. Opis ideje vrtnog grada

Usporedno s Howardovim prijedlogom vrtnih gradovâ u Ujedinjenom Kraljevstvu, Daniel Hudson Burnham odgovoran je za pokret „Lijepi Grad“²³ u Sjevernoj Americi. Prema Burnhamovim idejama, svrha arhitekture je popraviti estetski dizajn grada i prilagoditi gradove velikoj stopi rasta stanovništva. Time bi se neizravno smanjili društveni problemi povezani s tadašnjom praksom *ad hoc* razvoja gradova koja nije predviđjela nagli porast stanovništva u urbanim sredinama i koja je uzrokovala više društvenih problema unutar urbaniziranog društva (Harris, 2008.). Projekti za redizajn gradova po Burnhamovim principima između 1902. i 1906. su Washington, Cleveland, Manilla, San Francisco i Chicago (Harris, 2008.).

²³ Slobodan prijevod engleskog termina „Beautiful City.“

Svakako treba napomenuti da postoji ključna razlika između Howardova i Burnhamova projekta. Iako je cilj oba projekta bio unaprijeđenje okoline kako bi se smanjili društveni, zdravstveni i ekonomski problemi, Burnhamov je pokret bio ograničen u opsegu i kontroli svojih intervencija. Dok se Burnham nadao da će estetika neizravno utjecati na kvalitetu života u gradovima, Howard je smatrao da će njegovi vrtni gradovi izravno utjecati na društvene probleme.

Burnhamova se inicijativa, također, zasnivala isključivo na prenamjeni postojećih gradova. Strategije njegova pokreta uključivale su obnovu objekata, integraciju obrazovnih programâ i stvaranje sustava urbanizacije koordinaciju između urbanih planera, planera zelenih površina i arhitekata (Harris, 2008.). Pokret vrtnih gradova nije izravno nastojao utjecati na postojeće urbane sredine. Premda je Howard smatrao da će smanjenje populacije u velikim gradovima poboljšati uvjete života u njima, cilj pokreta bio je isključivo stvaranje novih naselja.

Howardova vizija vrtnog grada bila je kombinacija društvenog života grada i ljepote ruralnih područja. Howard (1898.) kreirao je dijagram objašnjavajući slabosti i snage tih dviju sredina, ali je nadodao i vrtni grad kao treću varijantu (Slika 3. u Prilozima). Prema njegovim promatranjima, ni jedna postojeća sredina nije omogućavala ispunjen život. Uloga vrtnih gradova bila je kombinacija snaga obaju sredina. Naprimjer, cijene najma u gradovima bile su visoke, ali nizak najam na selima nije znatno doprinio kvaliteti života zbog nedostatka mogućnosti zaposlenja. S namjerom isticanja snaga obaju sredina, vrtni gradovi nudili bi povećanu mogućnost zaposlenja, a osnovni životni troškovi bili bi niski.

Howardu je bilo najbitnije odrediti raspored ljudi unutar grada i brojnost istih. Svaki vrtni grad pokriva bi 1,000 jutara zemlje, a okruživalo bi ga 5,000 jutara zemlje. Slika 1. u Prilozima prikazuje tlocrt Howardova koncepta izvedbe vrtnog grada. Gradovi ne bi bili dizajnirani za neprestano širenje, već bi svaki primao do 30,000 ljudi, a kada bi se ta brojka dosegla, osnovao bi se novi grad.

Mobilnost unutar grada bila bi optimizirana da se ljudi mogu brže kretati između kuće, posla i trgovine. Cirkularni dizajn poslužio je za provedbu te ideje. Naprimjer, svaki grad imao bi 6 bulevara širokih 36 metara podijeljenih na šest jednakih dijelova. U centru grada nalazile bi se javne površine i ustanove. Trgovine bi bile smještene neposredno prije javnih

površina u samom centru, a zbog kružnog dizajna, svaki stanovnik živio bi na udaljenosti manjoj od 550 metara od trgovina.

Tvrtke, industrija i poljoprivreda razvijale bi se najdalje od središta grada zbog pristupa zemlji, šumama i ostalim prirodnim bogatstvima. Takav raspored unutar grada omogućio bi manje gužve prema centru jer bi se sva logistika u poslovne svrhe odvijala na rubovima gradovâ. Željeznička pruga bila bi postavljena na rubovima grada, a troškovi prijevoza robe tim bi se postupkom znatno smanjili. Time bi se omogućilo veće financijsko blagostanje lokalnog stanovništva, a Howardova je pretpostavka bila da bi time ljudi mogli više doprinosti gradskome proračunu. Isti je smatrao da će svi sektori i pojedinci biti zadovoljni planom jer bi i u postojećim urbanim sredinama kvaliteta života porasla zbog manje gustoće stanovništva, pada najmovâ i bolje okoline.

Mobilnost je i danas utvrđena kao bitan aspekt urbana planiranja. Iako postoji više perspektiva na temu razvoja mobilnosti unutar gradova, normativno-strateška perspektiva najbliža je originalnoj Howardovoj zamisli vrtних gradovâ. Takva perspektiva izdvaja policentričnu urbanu regiju najodrživijom formom urbanizma u sociološkom, ekonomskom i ekološkom kontekstu (Hall i Ward, 1998., str. 198. – 201.). Primjeri takvih regija su Ruhr u Njemačkoj i Randstad u Nizozemskoj, a najčešće nastaju neplaniranim stapanjem nekolicine manjih gradova u cjelinu.

Howardovi gradovi pojedinačno su bili zamišljeni s jednim centrom, dok se policentrično planiranje odnosilo jedino na povezanost više vrtних gradova te je kao takvo nužno za modernizaciju sasmog pokrteâ. Za početak, Howard je i sam smatrao da se grad mora prilagoditi topografskim uvjetima. Nadalje, primjer Owenova neuspjeha u Americi usmjerio je pozornost na činjenicu da fleksibilnost u dizajnu i poštivanje kulturoloških i etničkih razlika imaju bitnu ulogu u određivanju kvalitete društva u vrtnim gradovima. Policentrična regija nije ograničena isključivo na prostorno planiranje naselja, već se može odnositi i na razumijevanje i na poštivanje kulturološke raznolikosti.

Osim problema urbanizacije, Howardovi vrtni gradovi nastojali su odstraniti koncept da jedni pobjeđuju, dok drugi gube. Zamisao je počivala na razlikama u cijeni urbanih i ruralnih prostora (Steuer, 2000., str. 378.). Kolektivna kupovina zemljišta za razvoj vrtних gradovâ omogućila bi prodavačima postavljanje boljih cijena, a tvrtke bi se pozicionirale u ugodnijim sredinama njegujući pristup rada koji bi omogućio sretnije i

zadovoljnije radnike. Pojedinci koji bi financijski doprinijeli osnutku grada prikupljali bi dio od svih budućih najмова privatnih i poslovnih prostora, a ostatak najмова bi se upotrebljavao za isplatu socijalne pomoći i pružanje obrazovanja lokalnom stanovništvu.

Iako se dizajn i opis vrtних gradova pripisuje Howardu, bitno je napomenuti da je on prihvatio i usvojio razne ideje kritičara urbanizma predstavljenih krajem 19. stoljeća koji su isticali da je nekontrolirana industrijalizacija gradova zapravo posljedica strukturalnih problema u ekonomiji i društvenoj stratifikaciji (Parsons i Schuyler, 2002., str. 40.). Prihvatanje takve ideje očito je u dizajnu vrtних gradova čiji je osnutak trebao ukinuti ekonomske nejednakosti među stanovnicima.

Howard je, također, prihvatio radikalizam, koji su Marx i Engels zagovarali pod pretpostavkom da elitisti u kapitalističkom društvu tiraniziraju radničku klasu (prema Parsons i Schuyler, 2002., str. 41.). Zastupnici radikalizma u Engleskoj prihvatili su ideje koje je iznio Henry George²⁴ 1884. godine. George je prvi donio prijedlog o migraciji izvan gradova čime bi se smanjile cijene zemljišta unutar gradova (prema Parsons i Schuyler, 2002., str. 41.).

Jedna od bitnijih točaka u Howardovom opisu vrtних gradovâ bila je eliminacija privatnih posjeda, odnosno onemogućavanje osobne zarade pri naplaćivanju najma. U vrtnim gradovima, ljudi bi zajednički posjedovali zemlju što bi im omogućilo zajedničko donošenje odluka i upravljanje razvojem grada. Howard je ideju suradnje o upravljanju gradovima preuzeo od Benjaminâ Warda Richardsona²⁵ (prema Parsons i Schuyler, 2002., str. 41.).

Makar mnoge od ideja koje je razradio nisu u osnovi njegove, zaslužan je za objedinjenje tih idejâ u principe potrebne za dizajn vrtних gradovâ. I sam je priznao utjecaje drugih na stvaranje ideje vrtnog grada tvrdivši da su njihove ideje tada bile fragmentirane. Preuzeo je zasluge za logičko uključivanje njihovih ideja u svoj dizajn, ali nije naveo konkretne primjere gradova iz Amerike koji su ga inspirirali za kreaciju vrtних gradova.

²⁴ Kao političar i ekonomist, George je zagovarao porez na zemljište kao jedini pravedni porez i protivio se porezima za koje je smatrao da štete potrošačima, kao što su tarife prema trgovačkim propisima.

²⁵ Richardson je bio britanski liječnik koji je 1875. godine opisao utopijski grad Hygeia. Između ostalih stavki prezentiranih u strukturi tog „grada zdravlja,“ Richardson je razradio model komunalnog vlasništva zemljišta.

Zbog tih prethodnih pokušaja, Howard je bio svjestan što treba isključiti iz planiranja vrtnih gradovâ. Topolobampo poslužio je kao primjer neuspješnog eksperimenta, a Howard je kritizirao Owenove nepomične i preduvjetne ideje koje su zagovarale isključivanje stanovnika, oduzimanje slobodu i centralizaciju mogućnosti donošenja odluka. Iz tog je razloga Howard stavio naglasak na osobnu slobodu i fleksibilnost u dizajnu što bi omogućilo praktične promjene da se budućnost zajednice ne bi unaprijed čvrsto određivala.

2. POVIJESNI KONTEKST U TRI ETAPE

2.1. Prijelaz s 19. na 20. stoljeće

Dok se većina reformatora krajem 19. stoljeća usmjerila na društvene reforme zagovaranjem decentralizacije i stvaranjem teoreijskog modela društva baziranog na sinergiji, Howardov pokret zasnivao se isključivo na razvijanju urbanih okolina pogodnih za društvene promjene. Do 1902. godine Howardova organizacija prikupila je oko 1,300 članova čime je ostvarena dovoljna količina potpore za realizaciju prvih projekata (Steuer, 2000., str. 380.).

Prva investicija bila je kupovina zemljišta u Letchworthu koje je vrijedilo 155,000 £, ali zbog loših procjena u potrebnom kapitalu za isplatu investitora i izgradnje infrastrukture, minimalni ugovoreni povrat isplatio se investitorima tek 1945. Iako se Howardov model isplate investitora najmom pokazao neizvedivim, on je nastojao definirati Letchworth vrtni grad kao filantropski projekt u svrhu financiranja što je uzrokovalo nezadovoljstvo ostalih voditelja projekta i njegovo isključenje iz svih financijskih aspekata projekta (Hall i Ward, 1998., str. 34.).

Prostorni dizajn Letchwortha bio bi funkcionalan i atraktivan, ali Howardova vizija podrazumijevala je da će ljude koncept vrtnih gradova odmah zainteresirati, a to se nije dogodilo. Nakon 35 godina postojanja projekta, Letchworth je privukao samo 15,000 ljudi

dok je originalni plan pretpostavljao duplo veću populaciju. Tvrtke, koje tada nisu slijedile ideale povezane s ekološkom učinkovitošću i samoodrživošću u velikom broju, nisu bile zainteresirane za osnivanje ureda u Letchworthu (Steuer, 2000., str. 381.). Tek nakon Drugog svjetskog rata, Letchworth je ostvario svoj puni potencijal, a potreba za razvojem sličnih mjesta ponovno se javila tek početkom 21. stoljeća.

Letchworthov razvoj idealan je primjer koji potvrđuje pretpostavku da Howardove ideje nisu mogle biti provedene zbog neslaganja s dominantnim društvenim paradigmatama onog doba. Zbog zagovaranja raznolikosti i prihvaćanja stanovnika svih staleža, često su izbijale nesuglasice i sukobi među staležima. Radnička klasa smatrala je da srednja klasa upravlja gradom i zanemaruje njihovu vrijednost, a srednja klasa prigovarala je na vandalizam i životne navike radničke klase (Buder, 1990., str. 92.).

Iako je Howardov sustav bio funkcionalan, Howard je previdio ljudski element u razvoju vrtne gradovâ. Platon je u svojem opisu utopije naveo da ništa van čovjeka ne može zasigurno promijeniti njegove stavove i približiti ga utopiji. Spiritualnim razvojem, čovjek napušta pohlepu i prakticira umjerenost, a to je prema Platonovu učenju bio jedini način napuštanja sustava staleža i ekonomske nejednakosti (prema Mumford, 1970., str. 38.). Howard je, također, bio svjestan da zajednica može funkcionirati prema njegovim idejama isključivo ako su pojedinci, voljni doprinosti svojim zajednicama. Međutim, Howard je smatrao da je logično očekivati jednak stav prema zajednici od svih stanovnika i potpuno zanemario utjecaj postojećih segregacija unutar društva.

Zbog polaganja velike nade u altruizam, Howardova ideja bila je daleko ispred svog vremena. Društvo je tada bilo uređeno principom funkcionalističkih paradigmi što znači da je društvo nastojalo očuvati tradicije i odupiralo se promjenama. S obzirom na to da je postojeća društvena segregacija po staležima bila vrsta tradicije, ljudi nisu bili spremni odjednom napustiti taj koncept i uključiti se u kooperativni odnos kakav je vrtne grad pretpostavljao. Bez razvijenih intervencija koje bi omogućile ljudima obrazovanje i postupno stvorile okolinu koja poštuje i podržava raznolikost, Letchworth nije mogao opstati kao zajednica početkom 20. stoljeća.

Neke kritike Letchwortha i koncepta vrtne gradovâ općenito često se baziraju na financijskim aspektima. Steuer (2000., str. 379.) smatra da investitori nisu prihvatili ideju vrtne gradova jer su znali da ideja nije profitabilna. Howardovi prijedlozi zasnivaju se na

tome da razvoj jeftine regije uzrokuje rast cijene zemljišta i najma što otplaćuje investiciju, ostvaruje dobit i osigurava razvoj grada. Unatoč dobroj zamisli, projekt Letchwortha je pokazao da je Howardov pristup analize financijskih čimbenika razvoja i održavanja gradova bio previše pojednostavljen (Hall i Ward, 1998., str. 17.). Njegova ideja izjednačavanja vrijednosti zemljišta nije uračunala da bi produktivnost firmi u vrtnome gradu, koje tada nisu pokazivale interes u vrtne gradove, trebala biti višestruko veća od prethodnog grada kako bi se investicija isplatila što bi opet preopteretilo strukturu vrtnog grada (Steuer, 2000., str. 380.).

Steurove kritike u pogledu financija jesu točne jer Howard nije uračunao kako će porast cijene zemljišta u vrtnim gradovima utjecati na cijene najmova. Premda je uračunao da će cijene najmova u postojećim gradovima pasti, Howard nije pridodao dovoljno važnosti računanju porasta vrijednosti zemljišta u vrtnim gradovima. Steuer ipak bazira svoju kritiku na premisi koju ne može dokazati. Sama činjenica da investitori nisu smatrali ideju profitabilnom, ne znači da nije bila profitabilna. To bi podrazumijevalo da su predviđanja investitora uvijek točna što ne može biti istina. Kad je britanska vlada provela privatizaciju novih gradova 1986. i 1987. godine, prikupili su približno 400 milijuna funti (Buder, 1990., str. 198.) što potvrđuje da je Steurov argument netočan. Jedini razlog zašto novi gradovi nisu bili profitabilni jest činjenica da nisu bili privlačni ljudima na početku 20. stoljeća, ali očito je da se percepcija vrtnih gradova godinama i razvojem principa urbanog planiranja značajno popravila.

Nadalje, infrastruktura vrtnog grada ne može biti preopterećena zbog toga što se nacrt pridržava zoniranja i uzima u obzir protočnost prije izvedbe grada. U priloženim dijagramima u prilogima (Slika 1. i 2.) može se vidjeti kako zoniranje smješta većinu prometa u industrijsku zonu na periferiji grada gdje veća prostorna površina omogućava veći protok prometa. Steuer je isto tako poistovjetio produktivnost firmi s količinom prometa unutar grada. Produktivnost firmi ne zasniva se na količini zaposlenika, pogotovo kada se uzme u obzir tehnološki napredak u industriji 20. stoljeća i suvremenu mogućnost osnivanja radnih odnosa na daljinu. Zato je nemoguće tvrditi da bi produktivnost firmi na bilo koji način preopteretila strukturu grada.

Iako Letchworth kao prvi vrtni grad nije postigao slavu u vremenu tijekom kojeg je nastao, Howard i njegovi planeri Parker i Unwin uspjeli su napraviti mali pomak prema

stvaranju kooperativnog i ravnopravnog društva. Zanimljivo je da to nije bila kooperativna zajednica kakvu su zamišljali, njihov projekt dokazao je da vrtni gradovi nisu još jedna teorija utopije, već da se mogu provesti i u praksi.

Nakon Prvog svjetskog rata, britanska vlada bila je suočena s nedostatkom domova i financijskim teškoćama stanovništva. Godine 1919., Howard je sa svojom organizacijom započeo izgradnju novog vrtne grada Welwyn. Makar je zajednica planirana prema Howardovim idejama, arhitektura i plan grada znatno su se razlikovali od Letchworthova. Budući da je Welwyn trebao predstavljati uzor idealna grada kakav je britanska vlada tražila za obnovu nakon rata, zoniranje i infrastruktura grada poprilično su unaprijeđeni u Welwynu.

Ubrzo se pokazalo da je količina kapitala potrebna za osnivanje modernog grada i dalje previsoka za standarde onog vremena. Iako je vlada sudjelovala u financiranju Welwyna programom *Housing Act of 1919*, isti je ukinut godine 1921. jer se pokazao preambicioznim. Howard, kao kreator ideje vrtne gradovâ, nije imao značajnih uspjehâ sa svojim projektima, ali urbani planeri i arhitekti prepoznali su vrijednosti koje pruža dizajn i društvena organizacija Letchwortha i Welwyna.

Henri Sellier u Parizu i Ernst May u Frankfurtu uvelike su doprinijeli populariziranju ideje o vrtne gradovima i adaptaciji ideja u internacionalni stil koji je tada postajao vodeći smjer arhitekture (Ward, 1992., str. 6.). Forest Hills Gardens u Americi nastao je po uzoru na Hampstead Garden Suburb čiji je dizajn bio inspiriran pokretom vrtne gradovâ. Urbani planeri i prostorni planeri u gradu Radburnu, također su rabili Howardov pokret kao okosnicu svog dizajna.

U Velikoj Britaniji, Unwin je bio postavljen kao glavni savjetnik Društva za regionalno planiranje u Londonu. Budući da je Unwin radio na planiranju Letchwortha, bio je upoznat s Howardovim idejama, a ta mu je pozicija bila korisna za širenje Howardovih ideja na nacionalnoj razini. Kako bi riješio problem prenapučenosti, predložio je razvoj više ekonomskih i društveno neovisnih satelitskih gradova unutar 12 milja (19,2 kilometra) od Londona. Iako je ideja bila sukladna decentralizaciji gradova i ostvarenju samoodrživosti urbanih sredina, prijedlog nije bilo moguće izvesti do godine 1944.

Godine 1944., Forshaw i Abercrombie pripremili su i izdali plan razvoja Londonskog okruga koji je omogućio izvedbu Unwinova plana razvoja satelitskih gradova

u londonskoj okolini. Forshaw i Abercrombie (1944.) u svom su planu službeno iznijeli smjernice dosljedne Howardovim idejama vrtnih gradova:

- razvoj grupiranog društva je prioritet, stoga je planiranje lokalne infrastrukture i organizacija prostora potrebno za društveni razvoj sredine i prevenciju beskrajnog i besciljnog nagomilavanja kuća (str. 28.).
- Usprkos zadržavanju ideja otvorenih prostora, planiranje gradova pokazalo je da bi otvoreni prostori trebali biti smješteni oko gradova, a ne u sredini grada (str. 29.).
- Svaka zajednica trebala je barem jednu mjesnu zajednicu koja je imala cilj poticati interakciju i zblížiti lokalno stanovništvo (str. 29.).
- Najviša preporučena gustoća stanovništva bila je 136 osoba na jedno jutro zemlje (str. 83.).

Taj plan, u nekim pogledima, kontradiktirao je originalnim idejama vrtnih gradova, no neke se smjernice mogu smatrati značajnim napretkom u odnosu na rani razvoj vrtnih gradova 20. stoljeća.

Naprimjer, originalni Howardovi nacrti dizajnirani su s pretpostavkom da bi otvoreni prostor trebao biti pozicioniran u centru zajednice, ali iskustvo je dokazalo da je lokacija otvorenog prostora izvan centra imala jači pozitivni utjecaj na razvoj zajednice. Mjesna zajednica je, također, uvedena u plan grada. Međutim, vizija stvaranja zajednice ostala je nepromijenjena, a novi gradovi nastavili su slijediti Howardovu viziju urbanih sredina koje se zasnivaju na kooperativnoj zajednici i uklanjaju nejednakosti iz društva.

2.2. Razdoblje nakon Drugog svjetskog rata

Koliko je cilj originalnog pokreta bio stvaranje novih, ekonomski neovisnih naselja, toliko druga etapa razvoja vrtnih gradova ističe važnost uračunavanja kulturoloških vrijednosti i potrebâ stanovništva prilikom planiranja novih zajednica. Uzmimo u obzir države u Europi nakon Drugog svjetskog rata koje su imale potrebu obnoviti uništene zajednice. U takvim uvjetima, inicijativa za stvaranjem novih zajednica bila bi nepotrebna jer ne rješava tekući problem društva.

Inicijativa pokreta vrtnih gradovâ za razvoj novih gradovâ u ovome se periodu ne pojavljuje, ali principi planiranja zajednice po uzoru na vrtne gradove postali su trend u

Velikoj Britaniji i proširili se ostatkom svijeta. Nakon što su Forshaw i Abercrombie iznijeli plan razvoja Londonskog okruga, njihove prijedloge usvojili su mnogi gradovi u Skandinaviji, uključujući Vallingby, Farstu i Tapiolu, Zapadnoj Njemačkoj, SAD-u, Kanadi, Japanu i Nizozemskoj (Ward, 1992., str. 7.). Bitno je napomenuti da sam pojam vrtni grad nije korišten u ovoj fazi urbanizma. Makar su Howardove osnovne ideje ostale osnova urbanog planiranja, u ovoj fazi britanska je vlada odredila pojam „novi gradovi“ za svaki grad utemeljen nakon što je proveden *New Town Act* 1946. godine. Također, svaki postojeći grad mogao je biti određen kao novi grad ako je zadovoljavao principe propisane urbanim planiranjem novih gradova (Buder, 1990., str. 184.).

Nakon što je postalo očito da će se novi gradovi zasnivati na Howardovim idejama, TCPA je postala pobornik novih gradova. Poput povijesna razvoja vrtne gradovâ, razvoj novih gradovâ podijeljen je u tri etape. Prvi novi gradovi pratili su dizajn i prostorni razmještaj ranih vrtne gradova. Tek je treća generacija novih gradova, nastala krajem '60.-ih godina prošloga stoljeća, uvela nove pristupe planiranju.

U prvoj fazi razvoja novih gradova, nastalo je 14 novih gradova. Za svaki je grad osnovana zasebna organizacija koja se bavila rukovođenjem grada, ali TCPA je usmjerila pozornost na nedostatak centralne agencije zadužene za prikupljanje i analizu podataka. TCPA je potom preuzela tu funkciju jer su smatrali da je bitno pratiti razvoj gradova, otkrivati potencijalne nedostatke i optimizirati njihovu izvedbu u budućnosti.

Međutim, budućnost novih gradova već je 1951. godine dovedena u nezavidnu poziciju. Dolaskom konzervativne vlade, plan novih gradova znatno se usporio. Od tri predviđena grada u 1950.-im godinama, osnovan je samo Cumbernauld u okolini Glasgowa. Iako je TCPA i dalje zagovarala projekte, konzervativna vlada nastojala je podvrgnuti program svojim političkim potrebama. Umjesto razvoja novih gradova, fokus je prebačen na redizajn postojećih zbog dostupnosti masovne stambene izgradnje. Vlada je i dalje podupirala nove gradove, ali je lokalna uprava bila zadužena za njihovo rukovodstvo iz razloga što je kooperativni model predstavljao političku prijetnju i doimao im se socijalističkim (Buder, 1990., str. 188.).

Osim nedostatka ravnopravne raspodjele rukovodstva, mnoge druge kritike bile su upućene novim gradovima. Novi gradovi najčešće nisu bili dostupni siromašnijim klasama, nisu rješavali problem segregacije i nisu ostvarili Howardovu viziju gradovâ koji

kombiniraju kvalitete i sela i gradova. Istovremeno razvoj Cumbernaulda otkrio je da plan grada ne podržava fleksibilnost koju bi vrtni gradovi trebali uračunati u dizajn. Kao jedini grad razvijen tijekom 1950.-ih godina, Cumbernauld je jedini novi grad druge generacije.

Nakon što četiri godine konzervativna vlada nije podržavala razvoj novih gradova, 1961. godine obnovili su program razvoja. Do kraja 1964. godine razvijeno je još pet novih gradova, a dolaskom laburista na vlast između 1946. i 1971. godine, niknulo ih je još sedam. Svi gradovi razvijeni tijekom 1960-ih smatraju se novim gradovima treće generacije zbog inovacija provedenih u politici i procesu planiranja.

Budući da su se stanovnici prethodnih gradova bunili na nedostatak fleksibilnosti u dizajnu, treća generacija novih gradova uvela je dva prioriteta u proces planiranja. Dok je prva generacija rješavala problem nedostatka stambenih objekata, treća se generacija bavila nedostatkom regionalna razvoja što je, razumljivo, bilo bliže Howardovoj viziji. Treća je generacija uvela fleksibilnost planiranja kakvu je Howard zagovarao, ali se nije očitovala u prvim vrtnim gradovima zbog restrikcije broja stanovnika u ranim fazama planiranja.

Unatoč preradi određenih koncepata u trećoj generaciji novih gradova, može se smatrati da su ti koncepti nadogradili Howardove ideje. Prvi unaprijeđeni koncept bio je mogućnost širenja grada. Originalna zamisao vrtnih gradova nastala je po uzoru na plan Adelaide u Australiji. Kako je taj grad bio omeđen zelenim pojasom, nije se mogao širiti, ali je osnovan novi grad, s novim centrom, naziva Sjeverni Adelaide. Mirkov (2007., str. 319.) ističe da je taj primjer Howard pogrešno rabio jer su se ta dva grada usporedno razvijala. Stoga, pokazalo se bitnijim planirati gradsko podržavanje fleksibilnosti u razvoju od planiranja krajnjeg broja stanovnika.

Novi gradovi počeli su razvijati gradove s projekcijama i do 250,000 stanovnika. Iako je Howard osobno zagovarao manje zajednice, čak je i Platonova vizija idealnih zajednica smatrala da se gradovi do pola milijuna stanovnika mogu prikladno organizirati. Razvoj vrtnih gradova u današnje vrijeme mora imati u vidu da je broj stanovnika varijabla koja znatno ovisi o kapacitetu prostora na kojem se grad planira, stoga nije preporučeno stvarati takva ograničenja prilikom planiranja novih gradova.

Istovremeno je i sam tlocrt gradova znatno izmijenjen tijekom razvoja novih gradova. Stari vrtni gradovi previše su inzistirali na restrikciji zona u svom cirkularnom dizajnu vršivši neposredno nepovoljan utjecaj na daljnji razvoj. U trećoj generaciji novih

gradova, uveden je sustav ćelija u planiranje. Taj koncept razvio je Clarence Perry promatrajući razvoj Forest Hills Gardena, a i danas se u Americi redovito upotrebljava u sklopu pokreta nova urbanizma. Sustav ćelija omogućio je stvaranje policentrične urbane regije te približio gradove Howardovoj viziji podržavanja raznolikosti populacije i fleksibilnosti okoline.

Druga etapa vrtnih gradova savršeno ilustrira napetosti između pobornika Howardovih ideja i njihovih protivnika. Očito je da su se povoljni uvjeti za razvoj novih gradova javljali samo ako su bili u skladu s prioritetima vladajućih stranki. Za vrijeme konzervativne vlade onemogućen je rast novih gradova, a Howardove ideje smatrane su socijalističkima. Za vrijeme laburističke vlade između 1964. i 1971. godine, zabilježen je povratak razvoju novih gradovâ. Osim većeg poticaja, veća sloboda planera omogućila je donošenje kreativnih rješenja koja su bila dosljedna Howardovim idealima raznolike, tolerantne i ravnopravne zajednice.

Po povratku konzervativne vlade, razvoj novih gradova usporen je, a potom su i svi gradovi prodani u procesu privatizacije. Takav razvoj događaja cilja na raspodjelu moći unutar društva koja utječe na prihvaćanje Howardovih ideja. Prema strukturalnoj teoriji funkcionalizma, stratifikacija društva neminovna je i bitna za njegov rad i razvoj. Konzervativna vlada bila je dosljedna toj teoriji jer su preuzimali autoritet u novim gradovima onemogućujući razvoj kooperativne zajednice potvrdivši da društvo definira prostor u kojem živi. Unatoč dostupnosti financijskih sredstava za razvoj velikog broja novih gradova, iz ove etape razvoja može se vidjeti da politički utjecaji značajno utječu na realizaciju Howardovih ideja.

U ovoj etapi počinje odbacivanje nekih zabrana koje je Howard osobno postavio. Donijevši svjesno odluku o izbjegavanju centralizacije vlasti i oslanjanju na male zajednice i decentralizaciju uprave (Gillette, 2011., str. 25.), Howardova ograničenja broja stanovnika i prostornog širenja nisu bila u skladu s potrebama društva i nisu se mogli uspješno izvesti. Već u ovoj etapi, ta ograničenja pomalo se odbacuju jer vode prema ubrzanim pristupima i monotoniji arhitekture naselja što takve gradove ne bi učinilo pogodnim i prihvatljivim u različitim kulturama i društvenim kontekstima.

2.3. Sedamdesete godine 20. stoljeća

Godine 1970. dovršen je plan za Milton Keynes, jedan od zadnjih novih gradova. Ceste su bile organizirane kao koordinatna mreža, a prostori koje bi mreža ogradila cestama postali su životni prostori. Kako je jedan od ciljeva vrtne gradova bio promicati mobilnost, tvrtke, tako su trgovine i uslužni objekti bili raspoređeni koordinatnom mrežom na pristupačan način.

Međutim, dizajn cesta u gradu Milton Keynes računao je na razvoj javnog prijevoza koji nije uspješno proveden unutar zadana roka. Bez učinkovitog javnog prijevoza, stanovnicima je bio potreban automobil za kretanje kroz grad. Tek uvođenjem prikladnog javnog prijevoza unutar grada, *Milton Keynes* je do 1987. dosegao 135,000 stanovnika i udomaćio preko 1,300 tvrtki (Buder, 1990., str. 195.). Kao što je Howard predvidio, radi boljeg prostornog uređenja, tvrtke su imale odmornije, zdravije i pouzdanije zaposlenike. Pristup takvoj radnoj snazi privlačio je inozemne tvrtke koje su činile šestinu firmi u Milton Keynesu.

Frank Schaffer²⁶ donio je zaključak da su novi gradovi dokazali svoju važnost u stvaranju političkog i ekonomskog napretka (prema Buder, 1990., str. 195.), ali se svejedno stvorio se jaz između pokreta za vrtne gradove i vlade u Engleskoj tijekom 70.-ih godina 20. stoljeća. Budući da su se planovi novih gradova zasnivali na zadovoljavanju potreba lokalnog stanovništva i da su previše doprinosili razvoju autonomnih samouprava i decentralizaciji vlasti, vlada je postupno izgubila interes za financiranjem tih projekata jer se nisu slagali sa stvaranjem strukture društva koja se bazirala na socijalističkim vrijednostima.

Pokret za promoviranje vrtne gradova zagovarao je slobodu unutar društva, ali bez regulacija individualnih potreba, novi gradovi počeli su se prilagođavati vrijednostima potrošačkog društva. Time se izgubila osnovna svrha vrtne gradova i umjesto uklanjanja društvene stratifikacije i uvođenja ekonomske ravnopravnosti, novi gradovi produbili su jaz među klasama nakon što im je profitabilnost postala veći prioritet od stvaranja kooperativne zajednice.

²⁶ Prilikom svoje optimistične izjave o budućnosti novih gradova godine 1970., Schaffer je bio tajnik Komisije novih gradova.

Planeri su tada izgubili osnovne vrijednosti u procesu dizajniranja novih gradova što je uzrokovalo nesuglasice i dovelo do fragmentacije zajednica unutar novih gradova. Osim nesuglasica u planiranju urbanizacije, ekonomski planovi vlade bili su dovedeni u pitanje. Zbog porasta nezaposlenosti i inflacije u to vrijeme, ekonomske okolnosti bile su povoljne za zagovaranje privatizacije kao jedine metode za uspješan oporavak ekonomije. Budući da su se njihovi ideali križali s kooperativnim načelima vrtnih gradova, vlada je povukla sredstva namijenjena financiranju izgradnje novih gradova 1975. godine i odlučila provesti privatizaciju.

Konzervativna vlada, koju je vodila Margaret Thatcher, privatizacijom je novih gradova prikupila otprilike 400 milijuna funti (Buder, 1990., str. 198.). Nakon privatizacije, sve vrijednosti koje su vrtni gradovi poticali i načela u dizajnu tih gradova isključeni su. Svi privatizirani gradovi nastavili su se razvijati u skladu s konvencionalnim vrijednostima i planovima urbanizacije britanskog društva. Budućnost vrtnih gradova u tom trenutku bila je neizvjesna.

Unatoč raspadu programa prikupljanja novca, TCPA se regrupirala i prilagodila zahtjevima vremena. Proširili su svoje interese na ekonomske i društvene probleme, a svojim projektima nastavili su borbu protiv konzervativne vlade koja je kočila provođenja ideja vrtnih gradova unutar Velike Britanije. Danas je TCPA aktivna i utjecajna grupa koja nastavlja promovirati Howardove ideje i prilagođavati ih potrebama moderna društva.

3.PRIMJERI VRTNIH GRADOVA

3.1. Prvi vrtni gradovi

U vrijeme nastanka, prvi vrtni gradovi nisu se proslavili. Zbog velikog interesa za vrtne gradove danas, prvi vrtni gradovi su ostali funkcionalni i ostvarili svoje krajnje kapacitete stanovništva. Godine 1990., Letchworth je imao neke poteškoće zbog pritiska konzervativne vlade na organizaciju koja je vodila grad. Iako je promijenila vlasništvo u međuvremenu, uprava Letchwortha se i dalje pridržavala principa vrtnih gradova u rukovođenju gradom.

Letchworth je dosegao maksimalan broj stanovnika koji je Howard zamislio. S nešto više od 33,000 stanovnika, grad se više ne može širiti zbog zelenog pojasa koji ga omeđuje. Također, grad je uspješno baratao resursima i proizvodio benzin, vodu i električnu energiju za svoje potrebe, a i prakticirao je izvoz te robe u susjedne gradove i sela. Krajem 1940.-ih godina, proizvodnja i trgovina električnom energijom i benzinom zakonski su pripisani državi, tako da je Letchworth u nekoj mjeri izgubio stupanj samoodrživosti. Međutim, zeleni pojas i danas omogućava gradu da zadovolji prehrabene potrebe stanovništva. Plan Letchwortha i muzej kulturne baštine prvog vrtnog grada mogu se vidjeti u Prilogu (Slika 4. i 5.).

Vrtni grad Welwyn danas broji nešto više od 40,000 stanovnika. *Welwyn Garden City Society* i danas nastoji održati centralne ideje zajednice, ali se zbog privatizacije vrtних gradova tijekom 1980-ih godina uprava grada drastično promijenila. Ta je privatizacija novih gradova zahvatila i Welwyn jer je on bio određen kao novi grad 1948. godine. Originalni nacrt grada može se vidjeti u Slici 6 .dodanoj u Prilozima.

Tijekom prve etape pokreta vrtnih gradova, Howardove ideje već su dosegle internacionalnu popularnost. Godine 1929., osnovan je Radburn koji se zasnivao na Howardovim prijedlozima za stvaranjem okoline koja potiče mobilnost i učinkovitost, ali je isto tako uveo neke nove metode urbana planiranja. Dijagram u prilogu (Slika 7.) prikazuje strukturu grada u kojoj su „susjedne jedinice“ omeđene zelenom površinom, a pristup glavnim cestama omogućen je svakoj jedinici. Susjedne jedinice bile su inspirirane teorijama Čikaške škole koje su pretpostavile da uspostava stambene zajednice pozitivno utječe na prostornu integraciju i povezanost društva (Čaldarović, 1985.). Slična metoda planiranja može se vidjeti i u novim gradovima treće generacije. Između ostalog, Radburn je poznat po energetskej učinkovitosti. Zahvaljujući strateškom prostornom planiranju, 47% stanovnika Radburna obavlja kupovine bez auta (Lansing, Marans i Zehner, 1970.). Radi usporedbe, 23% stanovnika Restona u Virginiji obavlja kupovinu bez auta. Iako je Reston bio modeliran prema Radburnu, planeri su se više orijentali na stvaranje okruženja pogodnog za cestovni promet. Kako bi se istakla slaba učinkovitost neplaniranih naselja, Lansing i ost. (1970.) proveli su istraživanje u naselju blizu Radburna u kojem se pokazalo da samo 8% stanovnika obavlja kupovinu bez auta.

U Australiji, Canberra je djelomično preuzela Howardove principe vrtnih gradova. Howardova vizija nastojala je isključiti društvenu segregaciju, ali četvrti u Canberri bile su planirane prema financijskim kapacitetima građana. Međutim, ovo je možda bio i bolji potez u ono vrijeme, s obzirom na to da su planeri imali priliku promatrati probleme koje je uzrokovalo naglo miješanje ljudi iz različitih društvenih klasa u britanskim vrtnim gradovima.

Prema nacrtu Canberre iz 1925. godine, vidi se da je grad razvio sofisticirani sustav cesta (Slika 8. u Prilozima). Sustav je prihvatio i Howardove ideje cirkularnih cesta i koordinatni sustav cesta što je bilo prikladno za segregaciju prostora i društva. To je bila bitna stavka za grad zbog niske planirane gustoće stanovništva. Usprkos nedostatku sofisticiranog javnog prijevoza u ono vrijeme, infrastruktura cesta omogućila je laganije uvođenje javnog prijevoza nakon Drugog svjetskog rata.

Letchworth i Welwyn najpoznatiji su vrtni gradovi jer se Howard osobno zalagao za njihov razvoj. Također, poznati su jer su i struktura društva i dizajn infrastrukture dosljedni originalnim idejama vrtnih gradova; svaki grad samoodrživa je cjelina. Iz prve etape još je vrijedno spomenuti Hampstead Garden Suburb u predgrađu Londona i Forest Hills Gardensa u predgrađu New Yorka.

Zemljište za Hampstead Garden Suburb kupljeno je 1906. godine. Planirali su ga Barry Parker i Raymond Unwin koji su sudjelovali u planiranju i razvoju Letchwortha. Njihova poveznica s Howardovim idejama očita je u izvedbi tog predgrađa, a neke ideje usvojene od vrtnih gradova uključuju dostupnost besplatnog obrazovanja, mješovitost društvenih staleža, otvoren javni prostor i nisku gustoća naseljenosti. Unatoč dosljednosti tim idejama, Hampstead Garden Suburb ne smatra se vrtnim gradom jer nije razvio nezavisnu infrastrukturu i nije samoodrživa cjelina.

Po uzoru na Hampstead Garden Suburb, Frederick Law Olmsted, Jr. modelirao je Forest Hills u predgrađu New Yorka 1908. godine. Iako je Forest Hills uključio centralni javni prostor u plan i ograničio količinu domova, danas nije uzor za buduće vrtne gradove. Naselje nema službenu odluku o isključivanju ljudi ili zanemarivanju diversifikacije, ali zbog visoke medijske pozornosti, cijene zemljišta jedne su od najskupljih u regiji. Dakle, umjesto promoviranja jednakosti, zajednica automatski isključuje ljude nižeg ekonomskog statusa.

3.2. Primjeri vrtnih gradova iz druge i treće povijesne etape

Unatoč dobroj zamisli vrtnih gradova, financijska ograničenja igrala su značajnu ulogu u ograničavanju izvedbe ideje. Bez podrške vlade, vrtne gradove u 20. stoljeću bili su ograničeni na privatne inicijative, dok su novi gradovi bili financirani iz javnog proračuna. Iako TCPA definira to kao razliku između vrtnih gradova i novih gradova, ništa osim izvora financija ne razlikuje viziju iza dizajna tih gradova. Novi gradovi svojevrsni su produžetak vrtnih gradova jer su se bazirali na istim principima koji su zagovarali interakciju unutar zajednice, međusobnu podršku, decentralizaciju prostornog planiranja i ostale ideale.

Novi gradovi dali su doprinos nekim aspektima planiranja koje su Howard i njegovi zagovaratelji predvidjeli. Naprimjer, Forshaw i Abercrombie (1944.) analizom prethodnih naselja došli su do zaključka da osnivanje javnih prostora oko stambenih zona bolje zbližava zajednicu, nego pozicioniranje javnih prostora u centru grada. Nedostatak institucija za sastajanje građana u svrhu donošenja odluka također je identificirano kao glavni nedostatak Howardovih vrtnih gradova. Dakle, razlika između novih gradova i vrtnih gradova jedino postoji u terminologiji i izvoru financiranja projekata. To najbolje potvrđuje dezinicija vrtne grada Welwyn među nove gradove nakon što je proveden *New Town Act*. Novi gradovi nisu zamijenili vrtne gradove, ali jesu unaprijedili Howardove originalne ideje svojim metodama planiranja.

Jedan od prvih novih gradova bio je Stevenage u Hertfordshireu. Iz plana grada može se vidjeti zeleni pojas oko grada karakterističan vrtne gradovima (Slika 9. u Prilozima). Industrijska zona postavljena je izvan stambenih naselja, a rute za bicikliste, označene na planu crnom bojom, zbog odvojenosti od glavnih automobilskih cesta znatno su smanjile broj prometnih nesreća.

Novi gradovi druge generacije planirani su po sličnim principima kao i gradovi prve generacije, dakle nema značajne razlike među tim gradovima. Gradovi treće generacije razlikovali su se u odnosu na nove gradove prve generacije. Primjerice, Warrington je britanska vlada dezinicirala kao novi grad 1968. godine. U planu grada vidi se kako je ostavljena mogućnost za daljnji razvoj (Slika 10. u Prilozima). Premda se zelene površine i

dalje nalaze u okolici grada, sustav cestâ i smještaj zgradâ upućuje na mogućnost širenja grada u budućnosti i formiranje policentričnih regija što neće uzrokovati preopterećenje u prometu prilikom širenja grada. Disperzija zgrada kroz prostor omogućuje veću fleksibilnost u restrukturiranju postojećih parcela.

Milton Keynes bio je određen kao novi grad 1967. godine. Njega treba istaći jer odlično prikazuje nove metode planiranja cesta. U odnosu na vrtne gradove, Milton Keynes smanjuje primjenu cirkularnih cesta i uključuje susjedne jedinice u svoj dizajn, tehniku planiranja koja se ekstenzivno rabi u novom urbanizmu u Americi. Po rasporedu zelenih površina, može se primijetiti da je Milton Keynes, također, planiran bez postavljanja ograničenja na njegov opseg (Slika 11. u Prilozima).

4. VRTNI GRADOVI DANAS

Steuer (2000.) je kritizirao mnoge tvrdnje koje su isticale značajnost vrtne gradova u razvoju društva. Njegovi su argumenti točni kada je u pitanju atribucija promjena u društvu vrtne gradovima jer sami vrtne gradovi u ranim fazama vrtne gradova nisu se uspješno razvijali i opstajali. Međutim, kada su koncepti dizajna adaptirani u svrhu razvoja satelitskih gradova koji su istovremeno imali samostalnu zajednicu i neposrednu blizinu velikim gradovima, dizajn je naširoko prihvaćen.

Prema Steuerovim (2000.) kritikama, urbana sociologija previše se oslanja na Howardova izvorna učenja, a malo pažnje posvećuje novim utjecajima na urbano planiranje. Taj argument djelomično je točan jer je očito da se akademski stručnjaci u svakoj disciplini baziraju na fundamentalnim učenjima utemeljitelja njihovih disciplina. Naprimjer, Adam Smith i njegovi koncepti danas su iznimno važni za sve ekonomiste, ali današnje ekonomske discipline ne ograničavaju seisključivo na njegova učenja, već se njegovi principi i dalje nadograđuju i optimiziraju.

Howard se može smatrati utemeljiteljem urbane sociologije, ali se ne može ograničiti razvoj njegovih koncepata na rad koji je nastao krajem 19. stoljeća u drugačijim uvjetima. Raznim pogreškama u projektima 20. stoljeća, moderna urbana sociologija može bolje provesti izvedbu vrtne grada u današnje vrijeme, ali primjena drugačijih metoda ne podrazumijeva napuštanje Howardove vizije koja se može provesti i danas.

Prema tome, oslanjanje na njegovu izvornu viziju iznimno je bitno, ali zahvaljujući postmodernističkom utjecaju na poticanje fleksibilnosti u procesu planiranja, današnji pristup urbanom planiranju shvaća da ne postoji definitivna metoda provođenja tih vrijednosti prostornim planiranjem. Howardov originalni nacrt vrtnog grada nije apsolutno rješenje za svaki novi grad, ali principi funkcionalnosti iza tog dizajna trebaju ostati dok se dizajn prilagođava zahtjevima prostora, društva i vremena.

Osim financijskih poteškoća u financiranju prvih vrtnih gradova, pridobivanje ljudi u vrtne gradove bilo je teško. Ward (1992.) tvrdi da je zbog nedostatka mehaniziranih metoda prijevoza izvedba zamišljene mobilnosti unutar vrtnih gradova bila gotovo nemoguća, što znači da je ideja bila daleko ispred vremena u kojem bi njihova realizacija privukla željeni broj stanovnika. Međutim, današnja tehnologija omogućava veću mobilnost što čini vrtne gradove pogodnim za današnje društvo.

Jedan je od primjera modernih vrtnih gradova Coral Gables, FL. Iako je taj grad kategoriziran kao „lijepi grad,“ mnogi se njegovi obrasci preklapaju s Howardovim idejama. Coral Gables ima isplanirane mjesne zajednice koje podržavaju uključivanje lokalne zajednice u donošenje odluka, a grad se strogo pridržava principa zoniranja. S obzirom na to da su još i Letchworth i Welwyn funkcionalni gradovi, može se zaključiti da su u današnje vrijeme principi urbanog planiranja iz pokreta vrtnih gradova mnogo učinkovitiji nego što su bili u ranim fazama razvoja.

Zbog rastuće potrebe za izgradnjom novih kuća i naselja, Grant Shapps izjavio je da su danas potrebne nove ideje koje se oslanjaju na Howardove originalne zamisli vrtnih gradova (Henderson, 2012.). Te iste godine, Britanija je stvorila okosnicu za politiku nacionalnog urbanog planiranja, a okosnica se značajno oslanja na principe implementirane u vrtnim gradovima.

Taj potez britanske vlade nije iznenađenje s obzirom na to da su društveni problemi koje je Howard nastojao riješiti stalni. Nezaposlenost i društvena izolacija i danas su tekući problemi društva. Današnje društvo je pod dodatnim pritiskom zbog izazova globalizacije i klimatskih promjena uzrokovanih onečišćenjem okoline. Više nije potrebno uvesti vrtne gradove zbog utopijskih ideala, nego ih je bitno razvijati kako bi društvo uopće opstalo.

U SAD-u, pokret „novi urbanizam“ provodi projekte inspirirane Howardovim zamislima s početka 20. stoljeća (Osth, 2008.). Taj pokret potaknut je nezadovoljstvom

monotonije dizajna naselja i slabe povezanosti predgrađa. Kako bi se izbjegla izolacija tih mjesta, novi urbanizam bavi se stvaranjem novih satelitskih gradova i obnavljanjem zapuštenih zajednica. Arhitektura i prostorni raspored njihovih gradova uzimaju u obzir ekologiju, mobilnost, pristupačnost javnim ustanovama i pristupačnost javnih prostora što čini njihov rad bliskim sadašnjem radu TCPA-e i principima Howardovih vrtних gradova. Primjeri njihovih postignuća su Seaside, FL i Norfolk, VA.

Zaključci o ulozi vrtnih gradova u današnjem društvu podijeljeni su i često kontradiktorni. Fishman tvrdi da je orijentacija u SAD-u pretežno orijentirana na rast predgrađa pod pretpostavkom lakše dostupnosti automobila populaciji što znači da vrtni gradovi u SAD-u nisu primjenjivi (Ward, 1992.). S druge strane, Hardy smatra da vrtni gradovi imaju mnogo potencijala u Europi, ali samo ako ljudi steknu uvid u mogućnosti samoodrživog razvoja koje vrtni gradovi nude (Ward, 1992.).

Fishmanova kritika ipak nije korektna prema istinskoj težnji vrtnih gradova da stvore samoodrživu sredinu. Još od Howardovih originalnih zamisli, energetska i financijska učinkovitost bili su glavni prioriteti u planiranju gradova. Naravno, dostupnost automobila bitna je jer pruža određenu mobilnost i sigurnost ljudima koji su slabije povezani s urbanim sredinama. Međutim, troškovi održavanja vozila i emisija štetnih plinova nisu dosljedni Howardovoj viziji vrtnih gradova i današnjem manifestu TCPA-e (2009.) koja potiče ekološke modele povezivanja naselja kroz javni prijevoz.

Hardyjevo predviđanje može se smatrati točnim. Vrtni gradovi imaju potencijal stvaranja okoline koja unaprjeđuje kvalitetu života u zajednici, a ljudi već dobivaju uvid u važnost razvoja takvih sredina. David Lock smatra da je nedostatak kuća i apartmana danas problem koji vrtni gradovi mogu konstruktivno riješiti (Academy of Urbanism [AOU], 2013.). Zbog toga popularnost vrtnih gradova danas je u porastu, a inicijative TCPA-e u Ujedinjenom Kraljevstvu prihvaćaju i vlada i stanovništvo.

Lock, također, smatra da povratak vrtnih gradova nije prolazni trend. Brand (1999.) se slaže da su trendovi u ekološki održivim principima razvoja sastavni dijelovi postmodernizma. Drugim riječima, transformacija odnosa društva prema prostoru i vremenu znatno je utjecala na prihvaćenost koncepta vrtnih gradova.

Doduše, perspektiva na učinkovitost vrtnih gradova se promijenila. Kate Henderson iz TCPA-e zalaže se za razvoj naselja po principima vrtnih gradova, ali ne stavlja preveliku

važnost na vrtnom gradu kao panacei za društvene probleme. Henderson smatra da su vrtni gradovi samo dio rješenja, dok ostale inicijative trebaju pripremiti ljude na tranziciju iz tradicionalno strukturiranih prostora u nove prostore (AOU, 2013.).

Bitno je napomenuti da je upravo nagli pad popularnosti principa vrtних gradova tijekom 1970.-ih godina najvjerojatnije zaslužan za skromnost i realan pristup urbanom planiranju današnjih inicijativa. Buder (1990.) bilježi velike nesuglasice među planerima tada. Većina nesuglasica, poput one o idelnoj gustoći stanovništva u vrtnim gradovima, bile su nepotrebne. Samo su dovele do raspada raznih projekata i spriječile daljnji razvoj.

U današnjem društvu, potreba za vrtnim gradovima porasla je iz mnogih razloga. Jedan od razlogâ je tempo rasta urbanih sredina koje više ne mogu funkcionirati u centraliziranom sustavu. Mumford (1986.) je podržavao pokret vrtnih gradova upravo zbog decentralizacije prostora i lokalne uprave. On je smatrao da zoniranje nije održiv način urbanog planiranja ako se novi centri unutar gradova ne formiraju. Centrima se smatraju javne površine i javne institucije. Zbog Howardova dizajna, širenje vrtnih gradova bilo je ograničeno, a javne su površine bile podjednako udaljene od svakog stanovnika. Zoniranje nije bio problem u vrtnim gradovima jer bi se novi grad osnovao kada bi prethodni dosegao svoje kapacitete.

Drugi razlog potrebe za oživljavanjem ideje vrtnih gradova rastući su ekološki problemi. Dakako, razne druge inicijative u tom pogledu nastoje progurati svoja rješenja. Kate Houghton (n.d.) kritizira obnovu ideja vrtnih gradova i smatra da *Smart Growth* može ponuditi bolja samoodrživa rješenja za ekološki razvoj. Međutim, s obzirom na njenu prezentaciju rješenja, *Smart Growth* prije krši autorska prava na materijal TCPA-e, nego što nudi inovativna rješenja.

Osim što kopiraju misiju i viziju TCPA, *Smart Growth* služi se netočnim kritikama kako bi se devaluirala uloga vrtnih gradova u rješavanju ekoloških problema. Houghton (n.d.) tvrdi da dizajn vrtnih gradova ne doprinosi smanjenju emisije štetnih plinova jer podrazumijeva da građani imaju pristup automobilu kako bi putovali. Houghton se očito nije upoznala s Howardovom idejom da vrtni grad bude samoodrživa cjelina, a ni sa vizijom grada u kojem je javni gradski prijevoz dostupan i redovit.

Proksimalnost bitnih centara u gradu je, također, uzeta u obzir, tako da su se stanovnici i bez automobila mogli lagano kretati kroz grad. Radburn, NJ odličan je primjer

dizajna vrtnog grada koji uzima u obzir pretjeranu uporabu auta i koristi proksimalnost ključnih lokacija za smanjenje ekološke štete. Raznolikost urbanih planova predstavljenih u ovome radu usmjerava pozornost na to da je urbano planiranje vrtnih gradova podložno promjenama što ga čini idealnim pristupom za rješavanje trenutnih problema i ostavljanjem otvorenih mogućnosti za buduće inovacije.

4.1. Utjecaj na urbanu misao 21. stoljeća

Urbana sociologija smatra da je kraj 19. stoljeća bilo razdoblje kada je industrijalizacija stvorila jaz između pojedinaca i njihovog društvenog okruženja (Wellman, 1979.). Teorija izgubljene zajednice opisivala je urbanu sredinu kao segmentiranu i izoliranu što je negativno utjecalo na društveni život. Unatoč tome što je Howard (1902.) u to vrijeme tražio rješenje navedenih problema, iz opisa njegovih ideja može se zaključiti da razni koncepti nisu bili u skladu s realnim stanjem društva.

Izvedba vrtnih gradova tada nije uračunala važnost postupne tranzicije od tradicionalnih koncepata u urbanizaciji do utopijskih vrijednosti zastupanih u vrtnim gradovima. Početkom 19. stoljeća, funkcionalizam je bio dominantna perspektiva društva, a očitavao se i u društvenoj stratifikaciji i u urbanizaciji. Nagli prijelaz iz segregiranih cjelina u vrtno gradove uzrokovao je nezadovoljstvo stanara zbog pomiješanosti različitih klasa.

Nadalje, modernizam je bio dominantan stil u arhitekturi i urbanom planiranju u to vrijeme što je utjecalo na izvedbu gradova. Modernizam se značajno oslanjao na funkcionalizam koji je zagovarao isključenje svakog dijela iz konstrukcija i prostora koji nije doprinio funkciji objekta ili lokacije. Tim potezom izgubila se raznolikost prostora što se nije podudaralo s vizijom raznolikosti populacije koja bi nastanjivala vrtni grad.

Iako danas postoje neki zagovornici modernizma koji vjeruju da taj pristup može riješiti razne društvene i ekološke probleme, Brand (1999.) ističe da sustav vrijednosti koje promovira modernizam ne može riješiti današnje probleme. Jedan od ključnih elemenata modernističke perspektive vjerovanje je da je povijest linearna. Prema tom vjerovanju, razvoj moderne civilizacije počeo je na zapadu, a ostatku bi svijeta taj razvoj trebao poslužiti kao uzor.

Očito je da modernizam isključuje činjenicu da neka primitivnija društva pokazuju bolje međuljudske odnose i uzornije ponašanje individualaca. Jedan od elemenata tih društava nedostatak je nacionalne kontrole nad prostorom što im daje autonomiju u donošenju odluka (van der Werff, 2004.). Odnosno, njihov društveni sustav bazira se na kooperaciji što je bitan element Howardove vizije.

Međutim, razvoj postmodernizma možebitno je doveo do preklapanja društvenih potreba i Howardove vizije. Novi ideali urbanog razvoja zasnivali su se na poticanju raznolikosti i uklanjanju društvenih segregacija. Taj pristup, također, pogoduje Howardovim idejama fleksibilnog planiranja što se nikako nije moglo ostvariti *ad hoc* pristupom u vrijeme modernizma. Postmodernizam je postao dominantan stil u urbanom planiranju i arhitekturi tijekom 1970.-ih godina, a i danas oblikuje stil mnogih planera i arhitekata. Budući da se većina ideala postmodernizma preklapa s Howardovim, principi vrtne gradova postali su danas uglavnom univerzalno prihvaćeni.

Urbano planiranje 21. stoljeća obraća više pozornosti na društveno-prostorne interakcije jer se organizacija društva očituje u njegovom životnom prostoru. Urbane sredine u socijalnoj teoriji smatraju se proizvedenim prostorima, a svaki prostor ima određeni tijek koji mu daje dinamiku (Čaldarović, 1985.). Budući da prostor može opisati običaje, pravila i aktivnosti društva koje u njemu boravi, izvedba starih modela vrtne gradova ne može se postavljati više kao univerzalna metoda planiranja. Postmodernizam je doveo do odbacivanja potrage za univerzalnim načinom gradnje što istovremeno omogućava i planiranje naselja koja poštuju kulturološke raznolikosti i provedbu Howardovih principa planiranja zajednica.

Doduše, jasno je da se uzročno-posljedična veza između vrtne gradova i urbane sociologije ne može izravno definirati. Pregled povijesnih etapa pokazuje da vrtne gradovi nisu toliko utjecali na strukturu društva kao što su promjene unutar strukture društva utjecale na percepciju i prihvaćanje vrtne gradova. Naprimjer, promjene političkih stranaka u vladi znatno su utjecale na podršku razvoja novih gradova, a i uprava gradom znatno je bila ograničena i podvrgnuta nacionalnoj vladi za vrijeme konzervativne stranke.

Dok je modernizam bio dominantan među urbanim planerima i arhitektima, kritike usmjerene prema razvoju tih gradova uključivale su monoton dizajn i preveliku ovisnost o praćenju identičnih modela gradova (Buder, 1990.). Takav pristup onemogućio je

adaptaciju vrtnih gradova u različite kulturološke sredine. Kada su se u izgradnji novih gradova počeli primjenjivati principi postmodernizma, gradovi su poprimili fleksibilniji dizajn i unaprijedili pristup zoniranju grada.

Iako je primjena postmodernizma u planiranju vrtnih gradova unaprijedila Howardove metode, treba uzeti u obzir da je taj pokret nastao kao reakcija na nepoželjni smjer razvoja arhitekture i sustava vjerovanja u modernizmu. Zato nije moguće utvrditi da su vrtni gradovi imali izravan utjecaj na urbanu misao 21. stoljeća. Međutim, moguće je utvrditi da je postmodernizam pozitivno utjecao na razvoj ideje vrtnih gradova. Principi postmodernističkog planiranja u jednu ruku preklapili su se s Howardovom vizijom, a i upozorili na neka ograničenja u originalnoj predodžbi vrtinoga grada. Zato je postmodernizam u ovome stoljeću stvorio idealne uvjete za razvoj Howardove vizije kakvi nisu postojali na početku 20. stoljeća.

4.2. Rad TCPA-e – The Town and Country Planning Association

Prema manifestu TCPA-e (2009), njihova je uloga osigurati razvoj zajednica s učinkovitim dizajnom, omogućiti veću slobodu donošenja odluka lokalnim zajednicama i poticati ekonomski i ekološki održivi razvoj naselja. Budući da je Velika Britanija donijela odluku o smanjenju emisija ugljičnog dioksida za 80% do 2050. godine, TCPA se trenutno bavi redizajniranjem postojećih zajednica i dizajniranjem novih zajednica. Omogućavanje boljih uvjeta za korištenje bicikala, javnog prijevoza i pješačkih staza primjer su aktivnosti TCPA-e u promoviranju ekološke osviještenosti u većim gradovima.

Po pitanju dizajna gradova, TCPA je usmjerena na poticanje ruralnih sredina. Budući da mali gradovi i sela nemaju fizičku i društvenu infrastrukturu za poticanje lokalne ekonomije, TCPA potiče ulaganje u povezivanje manjih sredina javnim prometom i razvojem nekretnina s prihvatljivim cijenama.

TCPA, također, podržava razvoj novih zajednica po Howardovim principima vrtnih gradova. Prvi vrtni gradovi i danas su funkcionalni, a društvo pokazuje potrebu za životom u takvim sredinama što opravdava i omogućava njihov daljnji razvoj (TCPA, 2012.). Međutim, vlada igra bitnu ulogu u izvedbi novih vrtnih gradova u 21. stoljeću. Naprimjer, postavljanje jasnih fiskalnih odredbi za minimaliziranje rizika pri investiciji u nove vrtn

gradove jedan je od prijedloga koji TCPA postavlja vladi za sudjelovanje u poticanju razvoja samoodrživih gradova.

TCPA ohrabruje suradnju vlade s lokalnim ovlastima u sredinama gdje se razvijaju samoodržive zajednice. Za razliku od Howardove originalne pretpostavke da će vrtni gradovi odmah privući stanovnike, TCPA strateški razrađuje planove. TCPA (2011.) isključivo alocira resurse u područja gdje lokalno stanovništvo utvrđuje potrebu za proširenjem ili izgradnjom nove infrastrukture. Nadalje, određuju se granice do kojih stanovnici mogu utjecati proces planiranja infrastrukture što je bitno za izbjegavanje degradacije principa vrtne gradova koji su zabilježeni tijekom 70.-ih godina 20. stoljeća.

Iako je TCPA proširila svoj spektar djelovanja na više industrija, uključujući ekološke pokrete i društvenu pravdu, vrtni gradovi ostali su centralni fokus te organizacije. Vizija TCPA-e i dalje uključuje očuvanje zelenih površina i potiče razvoj fleksibilne infrastrukture. Međutim, razne promjene uvedene su u izvedbu vrtne gradova u 21. stoljeću.

Howardova prva ideja bila fiksirana je na dizajn vrtne gradova u kružnom obliku s određenim brojem cesta i promjerima. Originalan dizajn zanemario je društveni kontekst i lokalnu topografiju što ga čini neprikladnim za potrebe današnjeg društva. TCPA je tu rigidnost riješila uvođenjem principa koji drže do poštivanja lokalne baštine, prilagodbe topografiji područja i prilagođavanja dizajna modernim metodama javnog prijevoza.

IV. ZAKLJUČAK

Trenutni rad TCPA-e i razvoja novih pokreta povezanih s urbanim planiranjem sugeriraju da će vrtni gradovi igrati značajnu ulogu u razvoju nezavisnih i energetski učinkovitih zajednica. Doduše, razvoj novih gradova trenutno nije prioritet TCPA-e, ali se i dalje svaka inicijativa zasniva na Howardovoj viziji iz 19. stoljeća koja se univerzalno može primijeniti u svakome društvu.

Razvoj vrtne gradova u 20. stoljeću, dobiveni su razni uvidi u snage i slabosti Howardove vizije i njene izvedbe što danas omogućuje urbanim planerima pristup boljim smjernicama za stvaranjem novih zajednica. Iako se vrtni gradovi po uzoru na Letchworth i Welwyn najvjerojatnije više neće pojaviti, može se očekivati restrukturiranje postojećih sredina i primjena fleksibilnog dizajna koji poštuje prostor društva prilikom planiranja novih zajednica.

Howard je bio zagovarao fleksibilnost u dizajnu još od utemeljenja pokreta vrtne gradova, ali se ta fleksibilnost nije ostvarila do treće generacije novih gradova. Tek je uvođenje postmodernističkog principa koji ostavlja daljnje mogućnosti razvoja postigao tu viziju. Uspjeh u dizajnu treće generacije novih gradova usmjerio je pozornost na to da treba isključiti ograničenja koja su postavljala unaprijed određena površina, striktno zoniranje i predodređena količina stanovnika.

Unatoč činjenici da novi gradovi danas imaju i preko 200,000 stanovnika, ipak uspijevaju optimizirati mobilnost zbog drugačijeg pristupa zoniranja. Umjesto ograničavanja zelenom površinom, zelene površine i zone raspoređene su kroz grad čime se dobiva mogućnost uspostavljanja policentrične urbane regije kada grad prijeđe određenu količinu stanovnika. Prostor na kojem je grad osnovan može se adaptirati prema potrebi, a može se i proširiti kroz predodređene prostore u zelenom pojasu. Zbog uvođenja takvih principa, postmodernizam znatno je poboljšao izvedbu Howardovih ideja i približio koncepte vrtne gradova ostvarenju Howardove vizije ravnopravnog i organiziranog društva.

Prva hipoteza rada potvrđena je jer se može vidjeti iz kritika stanovnika prvih gradova da je niska razina tolerancije i razumijevanja zaoštravala odnose među

pripadnicima različitih klasa. Također, jasno se očituje da društvo koje ovisi o principima funkcionalizma ne može realizirati Howardove ideje ukidanja segregacije i stvaranja kooperativne zajednice.

Druga hipoteza djelomično je potvrđena zbog pretpostavke da će prihvaćanje postmodernizma u 21. stoljeću omogućiti uspješan razvoj novih vrtnih gradova. Premda je točno da je postmodernizam pozitivno utjecao na Howardove ideje, također je odbacio i *ad hoc* pristup urbanom planiranju. Prema tome, originalni koncept izvedbe vrtnog grada više se ne smatra idealnim rješenjem za ostvarenje Howardove vizije. Isto tako, mora se napomenuti da, unatoč razmatranjima povratka vrtnih gradova, niti jedan projekt nije poduzet koji bi potvrdio hipotezu da će u razdoblju postmodernizma razvoj vrtnih gradova biti uspješan i dobro prihvaćen.

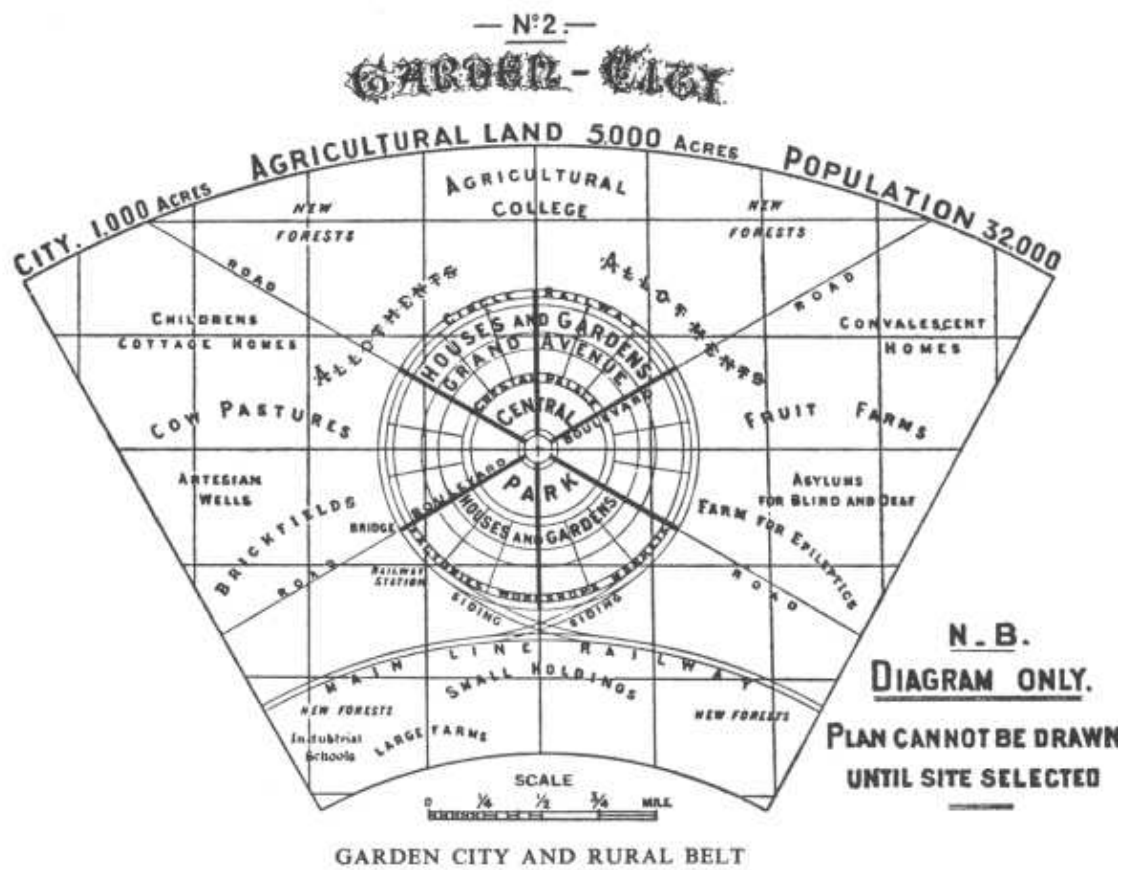
Doduše, i danas postoje mnoge teškoće u realizaciji Howardove vizije. Makar je današnje društvo, pod utjecajem postmodernizma, postojalo otvorenije i spremnije prihvatiti ideje ravnopravnosti, postmodernizam i dalje ne zahvaća sve aspekte društva. Naprimjer, konzervativna vlada u Britaniji često je sprječavala provedbu Howardovih ideja, osim u situacijama kada je bio potreban razvoj novih naselja. Čak i u tim situacijama, konzervativna vlada nije omogućavala stvaranje kooperativnog društva nametanjem lokalne uprave. Budući da TCPA tvrdi da vlada igra bitnu ulogu u daljnjem razvoju vrtnih gradova, politički afiniteti mogu značajno utjecati na prihvaćanje i izvedbu vrtnih gradova u 21. stoljeću.

V. LITERATURA

- Brand, P. (1999) The environment and postmodern spatial consciousness: a sociology of urban environmental agendas. *Journal of environmental planning and management*, 42 (5):631-648.
- Buder, S. (1990) *Visionaries and planners: the Garden City Movement and the modern community*. New York, NY: Oxford University Press.
- Choay, F. (1978) *Urbanizam - utopija i stvarnost*. Beograd: Građevinska knjiga.
- Čaldarović, O. (1985.) *Urbana sociologija: socijalna teorija i urbano pitanje*. Zagreb: Globus.
- Forshaw, J. H., Abercrombie, P. (1944) *County of London plan*. London: Macmillan and Co. Limited.
- Gillette Jr., H. (2011). *Civitas by design: building better communities, from the garden city to the New Urbanism*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- Hall, D. L. (1991) Landscape planning: functionalism as a motivating concept from landscape ecology and human ecology. *Landscape and urban planning*, 21 (1-2):13-19. URL: <http://hdl.handle.net/2027.42/29136> (2. 9. 2013.)
- Hall, P.G. , Ward, C. (1998) *Sociable cities: the legacy of Ebenezer Howard*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Harris, W. (5. 5. 2008.) How urban planning works. URL: <http://science.howstuffworks.com/environmental/green-science/urban-planning.htm> (28. 8. 2013.)
- Henderson, K. (12. 4. 2012) Housing, sustainability and localism: the garden cities of today. *Guardian Professional*. URL: <http://www.theguardian.com/housing-network/2012/apr/12/housing-sustainability-localism-garden-cities> (13. 7. 2013.)
- Houghton, K. (n.d.) Garden cities for the 21st century? *The Ecologist*. URL: http://www.theecologist.org/News/news_analysis/1879832/garden_cities_for_the_21st_century.html (8. 9. 2013.)
- Howard, E. (1902) *Garden cities of to-morrow*. Cambridge: MIT Press.
- Irving, A. (1993) The modern/postmodern divide and urban planning. *The University of Toronto quarterly*, 62 (4):474-487.
- Kumar, K. (2000) Utopija i antiutopija u dvadesetom stoljeću. Preveo: I. Landripet (2001). *Diskrepancija*, 2 (4): 75-94.
- Lansing, J. B., Marans, R. W., & Zehner, R. B. (1970). *Planned residential environments*. Ann Arbor, MI: Survey Research Center, University of Michigan.
- Lucey, N. (1973) The effect of Sir Ebenezer Howard and the Garden City Movement on twentieth century town planning. URL: <http://www.rickmansworthherts.freeserve.co.uk/howard1.htm> (28. 8. 2013.)
- Mirkov, A. (2007) Vrtni gradovi Ebenezer Huarda. *Sociologija*, 44 (4):313-332.
- Mumford, L. (1970) *The story of utopias*. New York, NY: Viking Press
- Mumford, L. (1986) *Grad u historiji*. Zagreb: Naprijed
- Osth, E.R. (2008) Urbanisms old and new. *Traditional building*. URL: <http://www.traditional-building.com/Previous-Issues-08/AprilFeature08.html> (13. 7. 2013.)
- Parsons, K. C., Schuyler, D. (2002) *From garden city to green city: the legacy of Ebenezer Howard*. Baltimore, MD: John Hopkins University Press.

- Pearson, A. M. (2009). Utopia derailed. *Archaeology*, 62(1), 46-49. URL: <http://archive.archaeology.org/0901/abstracts/pullman.html> (23. 9. 2013.)
- Steuer, M. (2000) Review article: a hundred years of town planning and the influence of Ebenezer Howard. *The British journal of sociology*, 51 (2):377-386.
- Town and Country Planning Association. (2009) Towns and countryside for a new age of challenge: a manifesto from the TCPA. *Town and Country Planning Association*. URL: http://www.tcpa.org.uk/data/files/tcpa_manifesto.pdf (6. 9. 2013.)
- Town and Country Planning Association. (2011) Reimagining garden cities for the 21st century. *Town and Country Planning Association*. URL: http://www.tcpa.org.uk/data/files/reimagining_garden_cities_final.pdf (6. 9. 2013.)
- Town and Country Planning Association. (2012) Creating garden cities and suburbs today. *Town and Country Planning Association*. URL: http://www.tcpa.org.uk/data/files/Creating_Garden_Cities_and_Suburbs_Today.pdf (6. 9. 2013.)
- van der Werff, P. E. (2004) Stakeholder responses to future flood management ideas in the Rhine River Basin: nature or neighbour in Hell's Angle. *Regional environmental change*, 4 (2-3):145-158.
- Vasishth, A. S. H. W., Sloane, D. C. (2002) Returning to ecology: an ecosystem approach to understanding the city. U Dear, M. (ur.) *From Chicago to LA: making sense of urban theory*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Venturi, R., i Brown, D. S. (Ur.). (2004) *Architecture as signs and systems: for a mannerist time*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ward, S.V. (1992) *The garden city: past, present and future*. London: E. & F. Spon.
- Wellman, B. (1979) The community question: the intimate networks of East Yorkers. *American journal of sociology*, 84 (4):1201-1231.

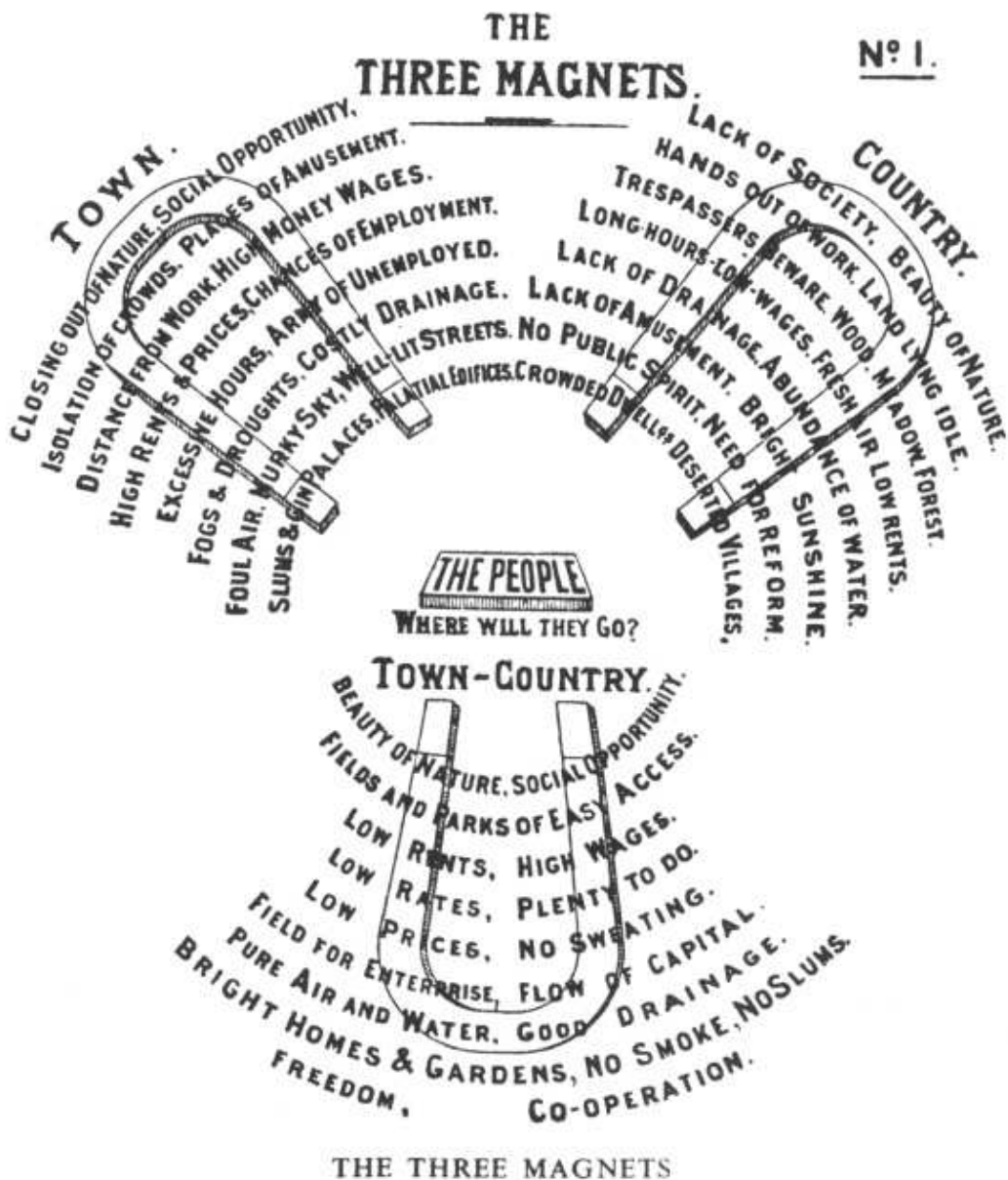
VI. PRILOZI

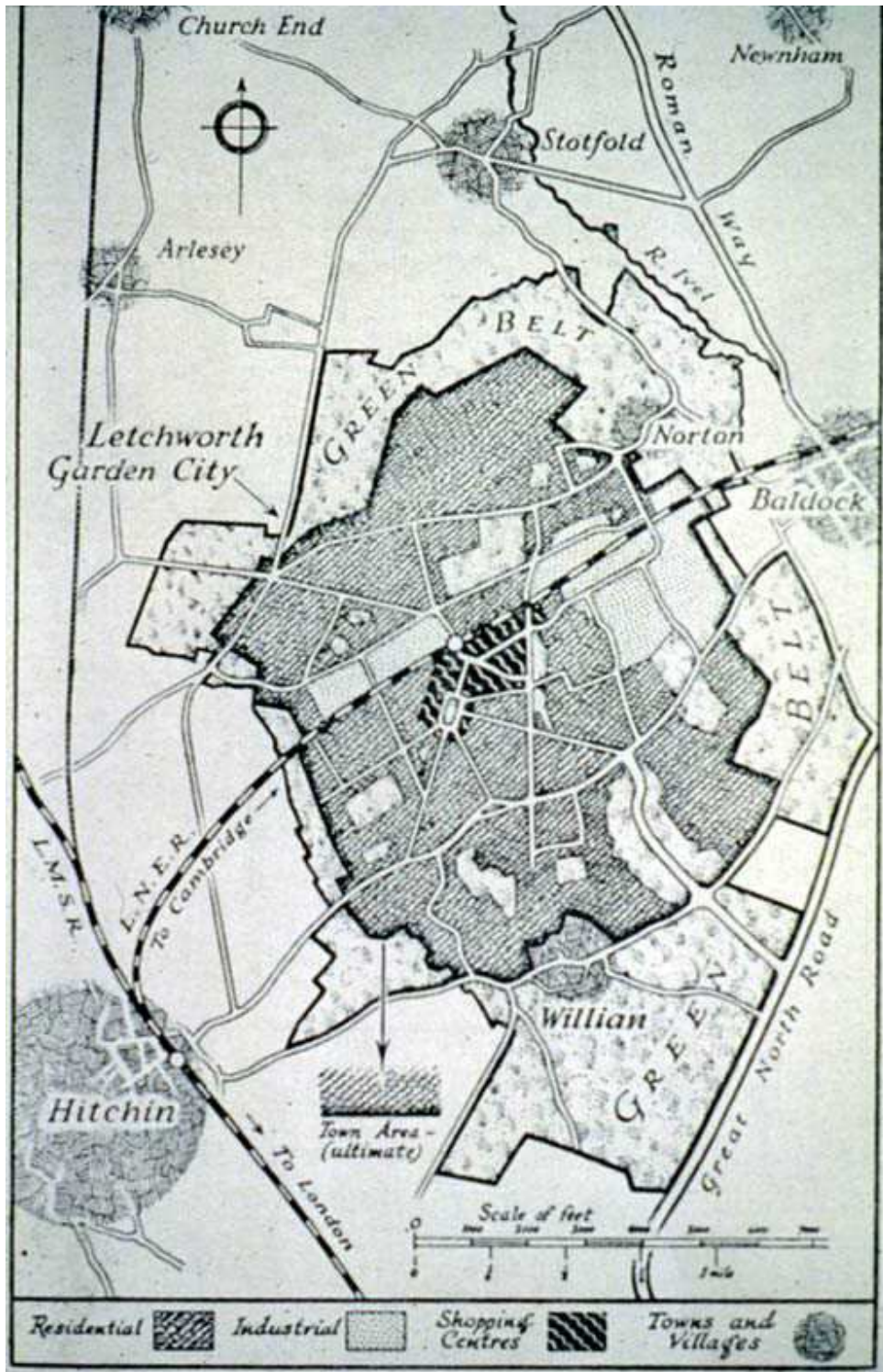
Slika 1. Dijagram rasporeda vrnog grada na zemljištu.

Slika 2. Segment vrtnog grada koji prikazuje raspored bulevara, glavne avenije i gradskih zona.

Slika 3. Howardov dijagram tri magneta koji prikazuju snage i slabosti različitih vrsta naselja. Ovim konceptom Howard je želio istaći da su naselja kao magneti, a magnet koji simbolizira vrtni grad trebao bi privući više ljudi od ostala dva magneta.

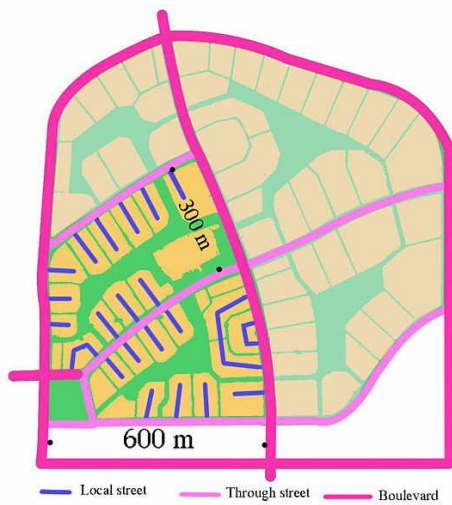
Slika 4. Raspodjela zona u Letchworthu planu.

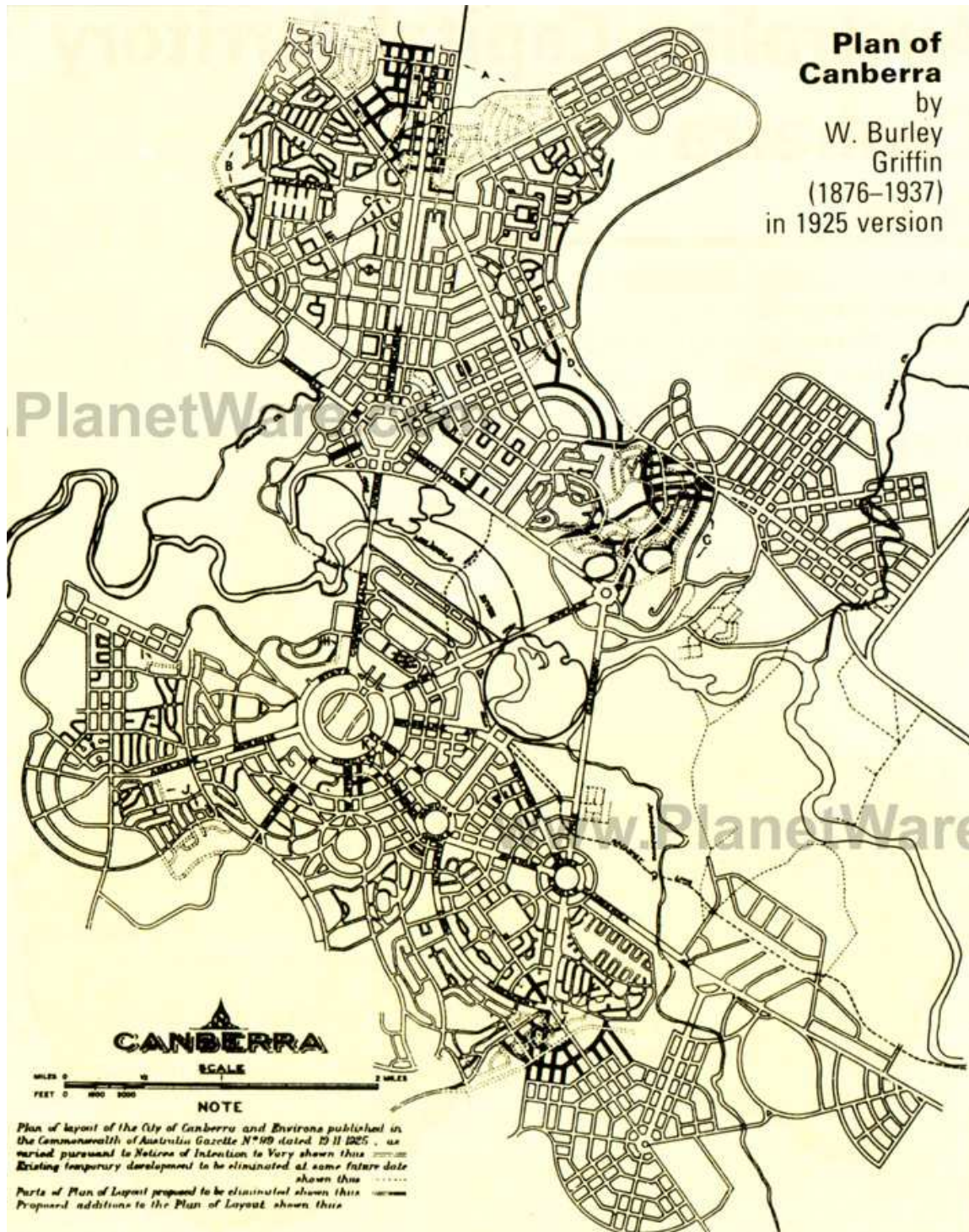
Slika 5. *First Garden City Heritage Museum* u Letchworthu.

Slika 6. Plan vrtnog grada Welwyn iz 1919. godine.

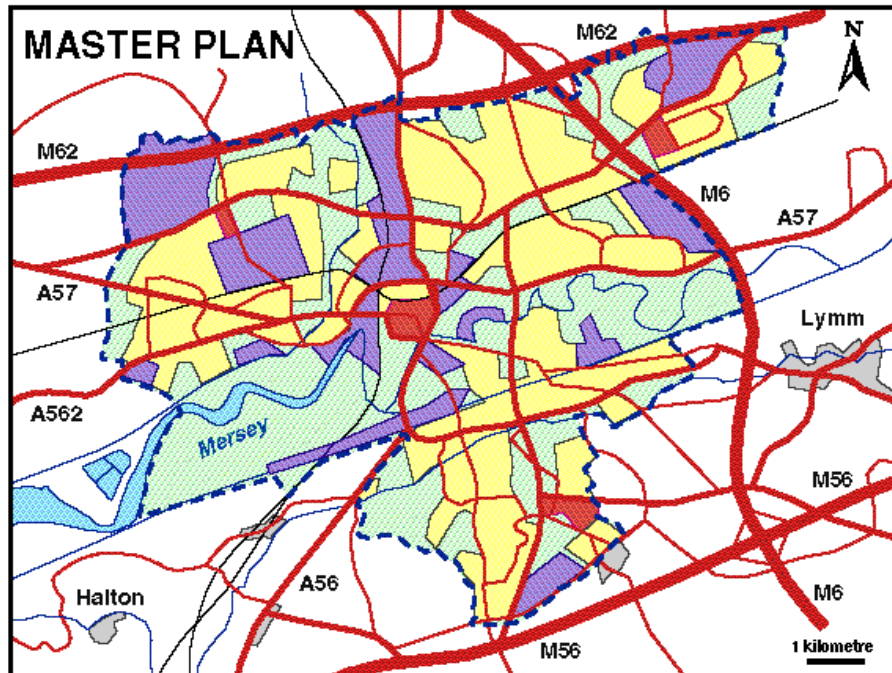
Slika 7. Razmještaj stambenih jedinica u gradu Radburn, NJ.

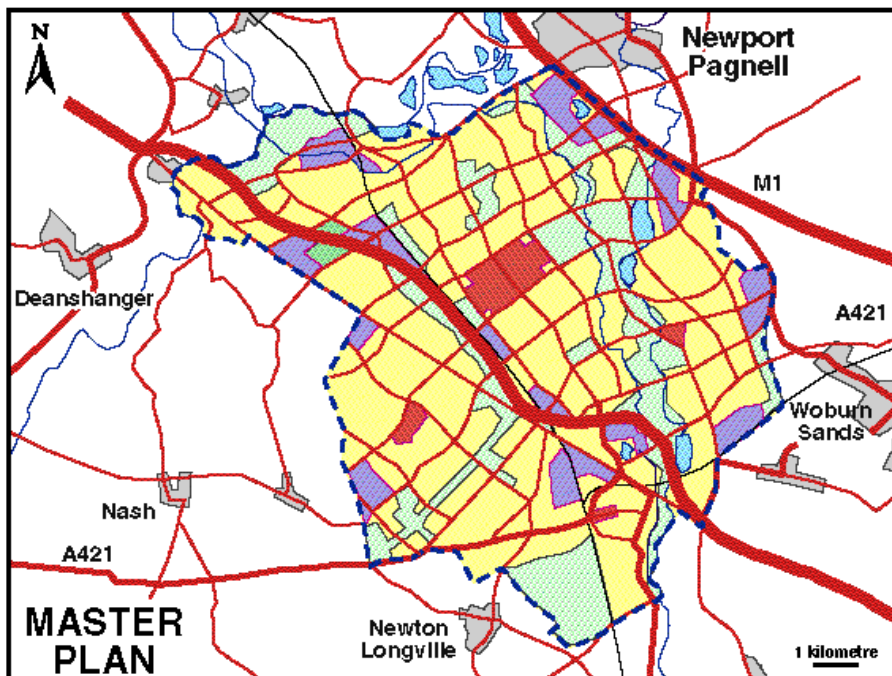
Slika 8. Plan grada Canberre iz 1925. godine koji prikazuje utjecaj Howardova pokreta na proces planiranja izgradnje.

Slika 9. Tlocrt novog grada Stevenagea.

Slika 10. Tlocrt novog grada treće generacije Warringtona koji prikazuje znatne promjene u odnosu na prvobitni stil planiranja vrtnih gradova.

Slika 11. Plan grada Milton Keynes koji prikazuje adaptaciju principa stambenih jedinica u dizajn.

VII. SAŽETAK

Razvoj industrije u drugoj polovici 19. stoljeća ubrzao je proces urbanizacije što je dovelo do naglog i neplaniranog širenja tadašnjih gradova. Bez utvrđenih smjernica u planiranju naselja, urbane regije postaju prenapučene i nepogodne za razvoj društvenih zajednica, a ruralne regije ostaju gospodarski zanemarene. Mnogi pokreti nastojali su skrenuti pažnju na postojeće probleme, ali rijetki su predlagali konkretna rješenja. U svrhu rješavanja društvenih problema, Ebenezer Howard razvio je koncept vrtnog grada koji je kombinirao poželjne strane i urbanih i ruralnih sredina, a pritom i isključivao slabosti takvih dviju vrsta naselja. Također, Howardova vizija nastojala je ukloniti ekonomsku neravnopravnost i društvenu segregaciju stvaranjem kooperativne zajednice. Premda rani vrtni gradovi nisu bili dobro prihvaćeni, ovaj rad predstavlja okolnosti 20. stoljeća koje su uvjetovale uspjeh pokreta vrtnih gradova. Pregledom triju etapa razvoja vrtnih gradova, uočavaju se značajni pomaci u pristupu planiranja urbanih sredina. S obzirom na povijesne okolnosti koje su utjecale na razvoj vrtnih gradova, ovaj rad zaključuje da prvi vrtni gradovi nisu bili prihvaćeni jer se njihovi ideali nisu poklapali s dominantnim društvenim konceptima. Istovremeno, može se uočiti da je postmodernizam igrao bitnu ulogu u usavršavanju procesa planiranja vrtnih gradova, a njegova rasprostranjenost jedan je od glavnih razloga primjene Howardovih ideja u urbanom planiranju danas. Howardovi principi i dalje se primjenjuju u aktivnostima organizacije *Town and Country Planning Association* (TCPA), koja nastoji ostvariti njegovu viziju samoodrživih i energetske učinkovitih naselja.

Ključne riječi: urbanizam, Ebenezer Howard, vrtni gradovi.

During the second half of the 19th century, the increased rate of industrialization caused the rapid expansion of all major cities. Without clear guidelines for expanding and planning cities, urban regions became overpopulated and impersonal while rural areas became neglected. Many critics were pointing out the flaws in social structures responsible for those outcomes, but few solutions were tangible and practical. In response to the existing social issues, Ebenezer Howard developed garden cities, which were designed to combine the strengths and eliminate the weaknesses of rural and urban regions. Howard's vision also

aimed to eliminate class segregation and economic inequalities in those cities by introducing a model for developing a cooperative community. Although the first projects were unsuccessful, this paper will elaborate on the determinants of the success and failures of garden cities throughout the 20th century. By observing the three stages of garden city development, it is possible to notice that various influences shaped and improved the planning process of garden cities. This paper found that the first garden cities were not widely accepted because their ideals were incompatible with mainstream values and attitudes at the time. Furthermore, the development of postmodernism and its influence in contemporary society are identified as the key factors for the improvement and proliferation of garden city planning principles. Those principles are still used in urban planning today, and the Town and Country Planning Association (TCPA) in Great Britain continues to promote Howard's vision of self-sustainable and energy-efficient communities.

Keywords: urbanism, Ebenezer Howard, garden cities.